

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Obrazy evropských měst v díle Julia
Zeyera**

*(Description of European cities in artistic works by
Julius Zeyer)*

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Anna Stejskalová**

Autor diplomové práce: **Lucie Mašková**

ČJ-D, prezenční

Přítkovská 1650, Teplice 41501

Rok dokončení diplomové práce: **červen 2010**

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Obrazy evropských měst v díle Julia Zeyera“ vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Knižní i počítačová verze jsou totožné.

V Praze

13. června 2010

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. A. Stejskalové za odbornou pomoc a velkou trpělivost při vedení mé diplomové práce. A mé rodině, která mi byla oporou.

Obsah

Úvod

6

1. kapitola

Dobová situace, historický kontext

8

1.1 Itálie

8

1.2 Rusko

9

1.3 Francie

10

1.4 České země a Rakousko – Uhersko

11

1.4.1 Kulturní život a věda v době Julia Zeyera

13

2. kapitola

Život básníka, prozaika, dramatika a velmi komplikovaného člověka

16

2.1 Cesty a cestičky, místa a městečka

18

3. kapitola

Zimní krajina, vroucí srdce. Rusko

26

3.1 Darija

26

3.1.1 Sníh, mráz a Petrohrad

27

3.2 Ondřej Černyšev

30

3.2.1 Není všechno zlato, co se třpytí. Petrohrad a ruská země

32

4. kapitola

Touha má směřuje do kolébky umění. Itálie

37

4.1 Jan Maria Plouhat

37

4.2 Věčné město Řím a rozlehlá Campagna

37

5. kapitola

Tajemné noční uličky. Francie – Paříž

44

5.1 Dům U Tonoucí hvězdy

44

5.2 Paříž, pohled na město z mnoha zorných úhlů

45

6. kapitola

Praha

50

6.1 Jan Maria Plojhar a česká země

50

6.2 Olgerd Gejštor a Praha	55
7. kapitola	
Obrazy měst v korespondenci Julia Zeyera	58
7.1 Korespondence věnovaná Paříži	59
7.1.1 Z dopisů Františku Heritesovi	59
7.1.2 Z dopisů Karle Heinrichové	60
7.2 Julius Zeyer a Praha	61
7.2.1 Z dopisů Františku Heritesovi	61
7.2.2 Z dopisů Františku Bílkovi	61
7.3 Julius Zeyer a Vodňany	63
7.3.1 Z dopisů Karle Heinrichové	64
7.3.2 Z dopisů Františku Heritesovi	64
7.3.3 Z dopisů Františku Bílkovi	65
7.3.4 Z dopisů Zdence Braunerové	65
Závěr	
67	
Resumé	
68	
Resumé in English	69
Klíčová slova	70
Key words	71
Prameny a literatura	72

Úvod

Julius Zeyer patří k osobnostem, které si zaslouží velkou pozornost. Řada prací byla věnována jeho životu, dílu, vztahu k umění a pocitům. Tato diplomová práce se zaměřuje na místa a města, která Julius Zeyer zobrazil ve svých dílech.

Zeyerova osoba se vždy do nich nějakým způsobem promítá, není proto náhoda, že si vybírá, a to velmi pečlivě, místa, která navštívil a která ho oslovila. Ke všem místům, která v dílech zobrazil, ho poutal hluboký cit, chtěl proto, aby čtenář pochopil, proč a čím jsou (a nejen pro něj) tato místa výjimečná. Možná se pro Zeyera stalo cestování až posedlostí, ale jen díky jeho detailnímu studiu materiálu v tom daném místě či v evropském městě, jsou jejich obrazy tak hodnověrné.

Spojitosť skutečných spisovatelových cest s vylíčením cest hlavních hrdinů jeho románů a novel je silná. Zeyer detailně zobrazuje i maličkosti, aby čtenář, který místo zná, se mohl lehce zorientovat a dal mu za pravdu. Samozřejmě v některých dílech najdeme drobné rozdíly mezi obrazem a realitou, to však většinou vyplývá z autorova tvůrčího záměru.

Díky Zeyerovým popisům měst má čtenář pocit, že je sám navštívil, že je spatřil na vlastní oči. Zeyer je ve svém líčení natolik sugestivní, že čtenáři při vyvstane před očima obraz paláců, uliček, domů a parků, má dojem, že vše už dříve spatřil třeba na fotografii a při četbě si vše jen připomíná. Věrohodné líčení, lépe řečeno až detailní popis, význačných i méně známých měst, je pro Zeyera typické. Jen díky této jeho doslova mravenčí práci a velkému úsilí si lze uvědomit, jaký obrovský rozdíl byl mezi významnými městy evropských zemí a životem v nich. Zeyer určitě nezamýšlel vzájemně je srovnávat, čtenář se však tomu přesto neubrání. Autor nám dává též nahlédnout do rozdílných společenských kruhů, umožňuje nám, pochopit jednotlivé země a jejich obyvatelé, pokud jde o jejich vztah k víře, či k zábavě.

I dnes se můžeme procházet místy, která jsou nám z jeho knih známá, můžeme navštívit domy, u nichž máme pocit, že se právě zde příběh odehrává. I dodnes stojí většina sakrálních památek, které v jeho dílech zaujímají velmi důležité místo. Zeyerovo zobrazení může inspirovat a vést k hledání dalších podobných námětů v knihách jiných autorů či k vyjádření našich vlastních pocitů a dojmů.

Domnívám se, že autora lze poznat prostřednictvím místa, které si vybral za dějiště svých příběhů. I způsob, jakým ho zobrazuje, leccos napovídá. Nemůže, obzvláště ne Julius Zeyer, jen neutrálně vylíčit, že tam stojí nějaké domy či paláce. Spisovatel si dává práci s tím, aby nám poskytl možnost zapojit naši vlastní fantazii, děj si dále domýšlet, využít náznaků. Proč je určité místo temné, ale ulice dál už jasná, slunečná, má to pro nás nějaký význam? Ovlivní to děj? Zeyer nevědomého čtenáře vede k pochopení situace. Dává nám možnost zajímat se o místo a přes něj poznávat autora. Zeyer sám, pokud šlo o osobní život, nebyl vůči veřejnosti otevřený a sdílný. Dává právě prostřednictvím líčení místa nahlédnout i do svého nitra, do svého života. Pokud nebudeme jeho popisy měst vnímat jen jako strohý výčet architektonických skvostů a detailní zobrazení prostředí, můžeme zkusit číst mezi řádky. Třeba smutný obraz jinak krásného italského venkova, signalizuje, že pro autora přes všechnu krásu a harmonii, to nebylo místo klidu a nalezeného štěstí.

Ať Zeyer cestoval kamkoliv, vždy jej to táhlo domů. Možná je to důsledek nevyváženosti jeho osobnosti. Doma nemohl vydržet, vše mu připadalo malé, nechtěl se zabývat maloměšťáckými problémy, když ale vycestoval, užíval si nově nabytého pocitu volnosti zase jen chvíli. Brzy se dostavila „domácí nemoc“, tedy stesk po domově, a to v takové míře, že se snažil vždy o co nejrychlejší návrat domů.

Ve své práci bych se ráda pokusila ukázat souvislosti mezi Zeyerovým osobním životem, a pocity na jedné a jeho díly na straně druhé. Pozornost zaměřím převážně na podobu některých evropských měst a městeček, které autor navštívil, a pokusím se o srovnání s tím, jak je Zeyer líčí ve svých knihách. Pokusím se ukázat shody či rozdíly, zjistit, zda z popisů lze vyčíst, jaký vztah autor k oněm místům měl.

Práci jsem rozdělila do 7 kapitol, z nichž každá je věnována jedné z těch zemí, které autor navštívil. Procestujeme spolu s ním některé evropské metropole, a stejně tak i jihočeské městečko Vodňany. Pokusím se uplatnit vlastní poznatky a charakteristiku míst, ale také připomenout konkrétní díla, která se toho kterého kraje či oblasti týkají.

Ve své práci jsem vycházela zejména z knižních publikací. Přínosem pro mě bylo několik publikací o Zeyerově životě, důležitým a podnětným zdrojem ukázek se stala také autorova korespondence s přáteli, návštěva muzea ve Vodňanech a tamní pamětní síň Julia Zeyera s možností získat zde jinak těžko dosažitelné publikace.

V citacích a korespondenci z dobových materiálů zachovávám původní pravopis. Názvy knih a místní jména uvádím v podobě dle platných pravidel pravopisu českého jazyka.

První kapitola

Dobová situace, historický kontext (léta 1841-1901)

Julius Zeyer se narodil do doby, která velmi rychle měnila svou tvář. Téměř všechna evropská slavná města zažila v této době různé převraty. I ze spisovatelových děl je to patrné.

Snad nejmarkantněji se v Evropě projevil revoluční rok 1848, rok velkých bojů za svobodu, ať národní či svobodu ideálů. I města, o kterých se budu zmiňovat, nezůstala stát mimo toto dění. Slovanské národy bojovaly za svá národní práva, Paříž se zmítala mezi monarchisty a republikány. Rusko počínalo dohánět své evropské sousedy a tiše se ozývat proti carskému režimu.

Tyto skutečnosti mě přivedly k tomu, abych alespoň stručně v této kapitole nastínila historický dobový kontext let 1841 – 1901, tedy let Zeyerova života.

1.1 Itálie

V Itálii stejně jako v jiných evropských zemích byl rok 1848 rokem revolučním. Bohužel, snaha o změnu neskončila podle představ revolucionářů a revoluci v Itálii můžeme označit za neúspěšnou. V zemi existovaly obrovské rozdíly mezi průmyslovým severem a zemědělským jihem, střetávaly se zde dvě koncepce politické: republikánská a monarchisticko- liberální.

Proti čemu a za co Itálie neustále bojovala? Proti nadvládě Habsburků a za její skončení. Rakousko si uzurpovalo velkou část italského území, a tak neustále propukaly národnostní pře, často vrcholící až ozbrojenými konflikty. Po mnoha střetech s rakouskou armádou¹ a po celkem úspěšném převratu a povstání rolníků na Sicílii byla získaná moc vložena do rukou krále, který v této době vládl Sardinii².

1 R.1859 porážka Rakouska u Magenta a Solferina, následně byl uzavřen mír v Curych a k Sardinskému království se tak připojuje část Lombardie a Milánska.

2 Tímto králem se rozumí Viktor Emanuel II., který pak od roku 1861 vládl sjednocenému Italskému království. Jeho vláda končí až rokem 1878.

Rok 1861 pro Itálii, dosud ovládanou nenáviděným habsburským rodem, znamená zásadní změnu. Je vyhlášeno Italské království a panovníkem se stává již zmiňovaný sardinský král Viktor Emanuel II.¹

Řím si však na slávu obnovené metropole musí ještě deset let počkat. Zatím ho v této roli zastoupily Turín a po něm Florencie.

I další vývoj Itálie je nadále poznamenán nestabilitou a rozdílným ekonomickým stavem italského severu a jihu. Itálie načas ztrácí postavení velmoci, která bude utvářet dějiny Evropy a rozhodovat o evropském dění.

1.2 Rusko

Rusko se stále nedokázalo vymanit ze své zaostalosti. Ta byla také největší překážkou ve snaze vyrovnat se evropskému západu. Systém vlády v Rusku nikdy nebyl demokratický a v 50. letech 19. století se carský režim ještě přiostrčil. Přesto si panovník uvědomoval, že takto zemi k blahobytu nepřivede a nastal čas velkých reforem². Ty největší a pro Rusko nejzávažnější se odehrály v letech šedesátých za vlády cara Alexandra II., který roku 1863 vydal manifest obsahující nařízení o zrušení nevolnictví. Sice nešlo o změnu proveditelnou okamžitě, ale postupnými kroky se k tomu šlo. Musela být přebudována celá státní správa. Inspiraci reformátoři hledali ve fungujících systémech. S velkým ohlasem se patrně tak setkala reforma, která zkracovala povinnou vojenskou službu z dlouhých 25 let na 6 let služby. Význam reforem byl nedozírný. Z Ruska se sice pomalu, ale jistě začala stávat země modernější, průmyslově vyspělejší, která se snažila být rovnocenným partnerem mocným evropským zemím.

Rusko nadále provozovalo svou expanzivní politiku – hlavně vůči Polsku, které následně projevilo velkou nespokojenost. Propuká zde povstání, které trvalo prakticky celý rok, a to od roku 1863 do roku 1864. Vojenská síla polských povstalců se v žádném případě nemohla měřit s mohutností carské armády. Povstání bylo potlačeno a pro rebelanty nastal čas velmi tvrdých trestů. Časté bylo vyhnanství na Sibiř.

1 Itálie jako království trvá až do roku 1946, kdy následně je pět zřízena republika.

2 Kromě zmiňovaného zrušení nevolnictví šlo také o nezávislost soudů, zavedení samosprávného orgánu šlechty, zpřístupnění školství pro širší okruh obyvatel, stavbu železnic

Rusko si ve své expanzi troufalo na protivníky evidentně vojensky slabší, tvrdě však narazilo na zájmy Turecka, které odmítalo ruské vměšování do situace na Balkáně, kde uplatňovalo vlastní politiku. Vypukla již očekávaná a patrně nevyhnutelná rusko – turecká válka, která byla ukončena až po diplomatickému zásahu Británie a mírem v San Stefanu roku 1878.¹

Rusku jeho reformy a zahraniční politika velmi svědčily, postupně se začalo propracovávat mezi přední velmoci, a toto postavení si chtělo udržet.

Avšak vláda dalšího cara Alexandra III. bývá opět označována jako doba útisku a teroru. Jakékoliv opozičníky dal car bez milosti popravit, obnovena byla absolutistická moc. A veškerá těžce dobytá (demokratická) práva byla opět tvrdě potlačena. Zavedena byla cenzura.

Pomalou měrou začínal hořet plamínek velké nespokojenosti ruského lidu, který nakonec přerostl v požár znamenající svržení carského režimu. Na přelomu století propukají postupně velké nepokoje, pramenící z otřesných sociálních poměrů většiny obyvatelstva. V roce 1900 dochází k četným dělnickým stávkám.²

1.3 Francie

Revoluce přinesla Francii, oproti jiným evropským zemím, jednu velkou změnu. Byla zde opětovně nastolena republika /toto období nazýváme 2. republikou/. Prezidentem byl zvolen Ludvík Napoleon, synovec Napoleona Bonaparta. Snad rodinné kořeny v něm probudily nezkrotnou touhu po moci a dalšího francouzského Napoleona nutily nespokojit se jen s úřadem prezidentským. Jeho snaha byla korunována úspěchem, když v roce 1852 prohlásil Francii císařstvím a sám stanul v jeho čele.³

1 Turecko muselo nakonec na nátlak přiznat Rusku jeho podíl v rozhodování na Balkáně. Mír v San Stefanu byl nakonec upraven při berlínském kongresu v roce 1878, kdy se Rusku podařilo zařadit se mezi evropské velmoci.

2 Nepokoje v zemi se začaly přiosťřovat, ale Rusko bylo v té době čtvrtým největším producentem železa na světě. Stávky a nespokojenost dělníků rostly zejména v důsledku nízkých mezd, dlouhé pracovní doby, ale i práce dětí.

3 Přes své regulérní zvolení Ludvík Napoleon už roku 1851 prodloužil prezidentský úřad na 10 let a následovala jeho cesta k císařskému trůnu.

Císař nebyl spokojen se stavem své země, a tak období jeho vlády je dobou reforem, dobou přestavby hlavního města a snahou zlepšit francouzskou zahraniční politiku.

Francie chtěla být na vrcholu koloniální politiky, většinou však narazila na velmi tvrdý odpor, jak ovládaných zemí, tak evropských sousedů. Velkého úspěchu dosáhla v Indočíně, kterou prakticky izolovala od ostatních zemí. Počínala si zde velmi majetnický a panovačně. A území si podržela ve své správě bezmála sto let.

Následující vojenské neúspěchy však pro Ludvíka Napoleona znamenaly pád. Nejprve přišlo zpočátku úspěšné tažení do Mexika, kde bylo vyhlášeno císařství s Maxmiliánem Habsburským v čele. Bohužel vše skončilo tragicky, Francie se musela stáhnout a mexický císař byl zastřelen.¹ Poté následovala drtivá vojenská porážka Francie Pruskem². Napoleon byl dokonce zajat a nakonec nucen kapitulovat. Výsledkem byl pád francouzského druhého císařství a roku 1870 znovuyhlášení republiky, v pořadí již třetí.

Válečné konflikty, moc v rukou jen některých politiků, sociální problémy to vše vedlo v roce následujícím, tj. v roce 1871, k občanské válce, bylo vyhnáno vojsko a zřízena revoluční vláda označovaná jako Pařížská komuna. Vládní vojsko si nechtělo nechat líbit toto jednání a začalo hledat oporu v zahraničí. Nakonec došlo k tvrdé odvetě, při níž byla Komuna rozdrčena. Hlavní představitelé byli popraveni, řada dalších lidí, zapojených do revolučních změn, pozatýkána.

Koncem 70. let se situace ve Francii konečně uklidňuje, dá se hovořit o době stability a znovunastolení poměrů podobných těm před vypuknutím povstání.

1.4 České země a Rakousko-Uhersko

Revoluce 1848 měla ohlas v celé Evropě, i když v různé síle. Všechny spojovala víra ve velkou změnu, ať už sociální, správní nebo národnostní.

Pro české země byla revoluce bojem za národní práva, projevem snahy malého národa získat záruky, které by potvrzovaly naši svébytnost. Zatím měla většina obyvatel, toužících po oživení zašlé slávy Čech, jen malé vyhlídky. Rok 1848 a boje

1 Maxmilián se odmítl vzdát svého trůnu a odejít ze země. Proto byl po porážce své armády spolu s dalšími vojenskými veliteli pro výstrahu a za zradu popraven, stalo se tak roku 1867.

2 Napoleon III. se zde střetává s velmi důstojným protivníkem na straně pruské, a to s Ottou von Bismarckem. Francie byla drtivě poražena, v bitvách u Met a Sedanu.

na barikádách potvrzovaly velké odhodlání lidí něco změnit. Probíhal boj politický. Vše však pro náš národ skončilo nezdarem, velké ideje se zhroutily a podařilo se uskutečnit jen nepatrné procento z revolučních záměrů. Místo aby se Čechy rozvíjely, padla na ně tvrdá rána v podobě bachovského absolutismu. Tvrdých osm let se asi hodně dotklo snah českých vlastenců. V podstatě byl znovu obnoven absolutismus. A utlačování národnostních skupin v rámci velké habsburské monarchie mohlo pokračovat.

Když byl v roce 1860 vydán Říjnový diplom, svítla malá naděje. Hovořilo se v něm o slibu liberálně uspořádat říši dle federalistického principu. Však naděje nezářila dlouho, hned následující rok veškeré tužby ukončila oktrojovaná ústava, která zachovala stav předešlý a neumožňovala malým národům hlasitě se k situaci vyjadřovat. České politice nezbývalo jiné čestné jednání než politika pasivní rezistence¹.

Česká politická scéna zažívala velký rozkol, na jedné straně zůstávali staročeši František Palacký a František Ladislav Rieger, ale na druhé straně se začali zvedat mladočeši v čele s Karlem Sladkovským a Juliem Grégrem. Mladočeská strana zapojovala do svých řad i elitu literární. Sympatizoval s nimi například Jan Neruda nebo Jakub Arbes.

Jaký šok musel ale asi nastat v českém politickém táboře, když došlo ke změně vztahu Rakouska k Uhrám. Po porážce rakouské armády r. 1866² si vláda uvědomila, že je nutné celou monarchii stabilizovat. Už tak těžkou ránu utrpěla v podobě ztráty vlivu v Itálii. Proto roku 1867 dochází k tzv. rakousko – uherskému vyrovnání, které má zajistit vnitřní klid v říši. Nadále se tedy může hovořit o dualismu. Uhry získaly částečnou samostatnost a hned podle toho začaly jednat - centralizace a zostřená maďarizace jsou asi nejcharakterističtější projevy nového zřízení v Uhrách³.

Čeští politici zareagovali okamžitým protestem. Vždyť Maďaři získávají téměř bezpracně to, o co se Češi marně pokoušeli dlouhou dobu. Chtěli by také něco podobného. Císař tedy souhlasí a počne vleklé vyjednávání s českou stranou.

1 Jednalo se o politiku neagresivní, která byla celá koncipována spíše jako vyčkávání.

2 Prusko porazilo Rakousko v bitvě u Sadové. Dochází tak k oslabení vnitřní stability habsburské říše.

3 Maďarizace je namířena vůči všem nemaďarským národům. Následný rok vychází národnostní zákon, v němž je maďarština brána jako jediný uznaný jazyk.

Výsledkem rozhovorů jsou takzvané fundamentální články z roku 1871¹. Bohužel, šlo spíše o sliby do budoucna než o nějaká faktická nařízení. Češi si uvědomili, že prakticky nic nezískali a že ze strany Rakouska půjde většinou jen o mlhavé přísliby.

Situace v českých zemích v 70. a 80. letech je možné označit za spokojenost s drobečkovou politikou ústupků. Politická scéna se sice aktivizuje, ale v počátcích hledá hlavně sama sebe. Roku 1890 vyjdou punktace, které měly být kompromisem mezi Čechy a Němci, ale prakticky německá strana opět vítězí. O rok později dojde k vcelku překvapivé porážce dosud nejsilnější české strany – staročechů. Ve volbách do říšské rady úplně propadli a začíná kariéra politiků strany mladočeské.

Podaří se vyjednat různá jazyková nařízení, která do jisté míry upravují vztah jazyka českého k německému. Přesto hlavní požadavek, federalizace Rakouska, je v rámci svatodušního programu, zamítnut².

1.4.1 Kulturní život a věda v době Julia Zeyera

V 50. letech 19. století se právem hovoří o velkém rozkvětu novodobé české kultury. Rozkol politický přispěl ke stmelení jednotlivých umělců, kteří se opravdu snažili vytvářet hodnotná díla pro národ, osvětově působit i na místech, která dlouhou dobu zůstávala bez povšimnutí. Generace májovců, která záhy nastupuje a zcela otevřeně se přihlašuje k odkazu Karla Hynka Máchy, je jen další inspirací pro mnoho autorů doby následující.

Velkým kladem kulturního života byl rozvoj různých spolků, ke kterému dochází hlavně v letech šedesátých v souvislosti s vydáním Říjnového diplomu. Vznikají například zpěvácký spolek Hlahol a tělovýchovný spolek Sokol, jehož tradice překonala všechna úskalí. Nebyly to spolky jen jednoúčelově zaměřené, v obou případech se projevovala snaha poučit lidi, vštípit jim národní ideály, vychovávat k češtví. Vedle těchto spolků zájmových vznikaly i spolky odborné, jako například Spolek českých lékařů³.

1 Mělo jít o zásady samostatného postavení, vydání zákonů, které měly znamenat zlepšení postavení českého národa.

2 Svatodušní program byl přijat jako ucelený plán Rakouska, kde se psalo o odmítnutí nové federalizace a jazykových požadavků Čechů.

3 Založil ho slavný lékař Jan Evangelista Purkyně

Nesmíme však zapomenout na divadlo. Vždyť 2. polovina 19. století je pro české divadlo dobou nejzásadnější. Je otevřeno Prozatímní divadlo, kde se hrají česká představení. A to nejdůležitější - roku 1868 byl položen základní kámen ke stavbě Národního divadla¹. Tato činnost a věhlas stavby nového kulturního stánku po dlouhém čase opět sjednotily názory českých občanů, měli společnou ideu, společný cíl. Takový akt součinnosti byl v této době z hlediska národního uvědomění zásadní.

V oblasti hudby, pokud jde o slavná jména, je situace velmi podobná. Vždyť jde o dobu vrcholné tvorby dvou velikánů naší klasické hudby - Bedřicha Smetany a Antonína Dvořáka.

Úsilí, aby věda pronikla i za hranice, také úzce souvisí se založením několika nových typů škol. Společnost si uvědomovala, že můžeme prosperovat jen díky vyššímu vzdělání, které bude mít zajištěna mladá generace. Pro budoucí úředníky a bankéře byly zřizovány obchodní akademie, svůj prostor dostalo specializované odborné školství. Ani vysoké školy nezůstávaly pozadu. Důležitým krokem bylo oddělení výuky české a německé na Polytechnickém ústavu v Praze, rozdělení univerzity na části českou a německou, k němuž došlo v roce 1882. Převratným krokem ve vzdělání dívek bylo zřízení prvního dívčího gymnázia Minerva, které v té době nemělo v Čechách obdoby. S jeho založením a fungováním je spjato jméno Elišky Krásnohorské.

Za zmínku stojí i Jubilejní zemská výstava uskutečněná v roce 1891 v místech dnešní Stromovky. Akce, kterou si nenechal určitě ujít žádný Pražan. Byly zde prezentovány vynálezy a technika do té doby neznámé. Jméno František Křižík jistě nevyvolá v nikom pochybnosti o skvělosti akce. Vynálezce obloukové lampy předvedl elektricky osvícenou hrající Křižíkovu fontánu.

Druhá polovina 19. století je dobou velkých vynálezů a objevů, s kterými souvisí přeměna lidské společnosti. Člověk začal využívat nové zdroje energie, naučil se modernímu extenzivnímu zemědělství. Začaly vyrůstat velké podniky, což způsobilo jistou koncentraci výroby vždy do nějaké typické oblasti. Byly formulovány nové vědecké teorie zpochybňující staré vnímání světa. V mnoha

¹ Základní kameny ke stavbě byly přivezeny z různých památných míst, například ze Řípu a Blaníku. Byl tak vzdán hold českým dějinám. Do stavby a výzdoby se zapojovali slavní umělci. Katastrofa však přišla v červnu roku 1881, kdy Národní divadlo vyhořelo, otevřeno bylo znovu až po rekonstrukci v roce 1883, kdy se hrála Smetanova opera Libuše.

zemích, samozřejmě i v českých, se rozvíjí nacionalismus, který pak může vést i k teoriím zaměřeným proti jiným národnostním skupinám.

Tyto zmíněné dobové reálie utvářely svět, v němž se narodil, vyrůstal a později tvořil Julius Zeyer.

Druhá kapitola

Život básníka, prozaika, dramatika a velmi komplikovaného člověka.

Julius Zeyer (1841-1901)

Narodil se v rodině, kde otec pocházel z nižšího šlechtického starofrancouzského rodu, přesto místem jeho narození a místem, ke kterému vždy tíhl, byla Praha. Už od mládí na jeho citění zapůsobila starší chůva, která mu velmi neotřelým způsobem vyprávěla různé pověsti a báchorky. Možná už tehdy byl v Zeyerovi probuzen cit estetický a literární zároveň. V životě Julia Zeyera hrály významnou úlohu ženy. Ač to může znít velmi překvapivě, protože Zeyer se nikdy neoženil, jeho povahu a pohled na svět formovalo prostředí a okolí ryze ženské.

První Zeyerova pražská léta se odehrávala v Mariánské ulici, kde se zároveň nalézal závod na zpracování dřeva, který Zeyerova rodina vlastnila. Nebyl to velký závod, spíše malá firma, která však stačila pro zabezpečení rodiny. Velké komplikace nastaly po smrti Juliova otce.

Postavou, od které se Zeyer nikdy nemohl definitivně odpoutat, byla jeho matka. Žena mírná, velmi empatická, až přespříliš shovívavá vůči svým dětem. Po manželově smrti se sama snažila vést dřevařství, ale zároveň stále kryla dluhy mladších Zeyerových sourozenců. Julius měl převzít rodinnou firmu, ale kariéra v otcově podniku se mu nelíbila.. Už tehdy se cítil být jiný a jinde. Nechtěl být přízemním člověkem, chtěl promlouvat svými slovy. Nakonec po četných finančních starostech nastalo velké stěhování¹. Zeyerovým novým domovem se stala vila v Liboci, ze které se otevíral krásný výhled na oboru Hvězda. Byl to takový tichý bílý dům, který splňoval i celkem přehnané nároky Zeyerovy². Však se tam nestěhoval sám. Nedovedl si představit svůj život bez maminky, která vilu zakoupila. V tu dobu to bylo soužití dvou tichých a jako mimo reálný svět žijících osob ve velkém domě. Zeyer často sám nebo i s vybranými³ přáteli podnikal výlety do okolí.

1 Stejný dům pak po smrti matky Zeyer prodává paní Anne Lauermannové – Mikschové, která v něm stráví velkou část života. Dům se tak stane střediskem pro různé umělce, je to jeden z věhlasných salónů Prahy přelomu století. Vedle Zeyera zde byl na návštěvách v pozdějších dobách i Karel Čapek.

2 Své pocity z domu a jeho krásu oslavil Julius Zeyer ve sbírce Poesie.

3 K těmto přátelům řadíme například i Jaroslava Vrchlického. Ten zastal významnou roli v Zeyerově životě. Z nejlepších přátel se kvůli malichernosti a „tvrdým hlavám“ stali nepřátelé, kteří si ani nepodali ruku a odmítali být spolu byt' jen v jednom domě.

Byl v hlavním městě v Praze, ale jako by tam ani nebyl. Okolní příroda v něm vzbuzovala dojem, že je všemu ruchu a hloupým přízemním starostem vzdálen.

Zeyerova neklidná povaha se ale brzy přihlásila o slovo. Chtěl cestovat, měl pocit, že se v Čechách dusí, že zde nemá dostatečný prostor. Je zde údajně literárně nepochopen a kritizován. Nastala doba cestovatelská, v níž Zeyer pozná mnoho zajímavých měst, která pak dopodrobna vykreslí ve svých dílech. Láká ho neprozkoumané Rusko, chce v Itálii studovat umění, podnikne studijní cestu do Francie a pořád je nucen doslova utíkat z místa na místo.

Kamkoliv Zeyer utíká, kdekoliv pobývá, po čase ho vždy ovládne stesk po domově. Začne naopak stonat touhou po rodném kraji, po místech, která tak důkladně zná. To, co předtím mu připadalo otravné, teď považoval za milou připomínku domova. Ať byl kdekoliv ve světě, táhlo jej to domů. Spěchal, cestoval ve dne v noci, jen aby už byl doma. Radostně se vracel, nikdy mu ale domácí štěstí nevydrželo dlouho. Jeho život se podobal kolotoč neustálých cest a návratů.

Míst, která navštívil, je opravdu celá řada. Avšak tragický dopad pro něho měla druhá cesta do Ruska v roce 1880. Zeyer byl na cestách vždy v písemném styku s domovem (svědectví v bohaté korespondenci) a nevynechal přirozeně ani svou maminku. V tomto roce mu do vzdálené země často psala, že se necítí dobře a že by byla ráda, aby se její Julius vrátil domů. Zeyer svou cestu do vlasti stále odkládal, necítil se být na návrat připraven. A pak přišla osudná rána. Zeyerova maminka zemřela a svého syna už nespátřila. Její odchod měl na Zeyera značný dopad. Stal se více niternějším, stále prožíval chmury a cítil neustálou bolest. Po smrti asi nejbližšího člověka už Zeyer nechtěl ve vile v Liboci bydlet a prodal ji¹.

Nakonec se po dalších cestovatelských peripetiích alespoň na čas usadil v jihočeských Vodňanech. Ale to už byl Julius Zeyer starší pán toužící po klidu. Vodňany hrály v jeho životě důležitou roli. Našel tam sám sebe, líboval si v tamějším skoro až polovesnickém životě. Nebyl tam však sám, společnost mu dělali vodňanský rodák, lékárník a prozaik František Herites² a také advokát a básník

1 Pro Zeyera to byl rána velmi zlá. V domě nemohl zůstat, všude ho provázel obraz matky, vzpomínky se staly příliš tíživými.

2 František Herites (1851-1929), vodňanský rodák, původně po otci lékárník, na čas zvolen i starostou Vodňan. Byl redaktorem Máje i almanachu Anemonky. Jeho nejznámějším dílem se stala novelka Tajemství strýce Josefa. Ke stáří patřil k Zeyerovým nejlepším přátelům. Zachoval se také jejich vzájemná korespondence.

Otakar Mokrý¹. Zeyer se sice i z Vodňan vydával na různé cesty do světa i do Prahy, ale toto město si vydobylo v jeho srdci pevné místo.

V 90. letech se Julius Zeyer netěšil tak pevnému zdraví, jak by si přál, postupně chřadl a cítil se stále více unaven. Svá poslední léta trávil opět v Praze, kde ho obklopují a starají se o něj přátelé. Nakonec se usadil v Jungmannově ulici v Hlávkově paláci. Má podlomené zdraví, jeho byt je až ve třetím poschodí a schody teď jsou pro něj téměř až nepřekonatelnou překážkou. Vzala si jej k sobě sestra Helena, u níž v Rumunské ulici zemřel 29. ledna roku 1901, ještě mu nebylo ani šedesát let.²

2.1 Cesty a cestičky, místa a městečka

Zeyerovy první velké cesty a okouzlení místy se mohou řadit již do jeho dětství, kdy jako malý chlapec prozkoumával okolí bydliště. Jen dům v Mariánské ulici musel v jeho fantazii vyvolávat bujné představy. Touhu po tajemnu, jak už bylo řečeno, v něm podněcovala stará chůva, která mu vyprávěla pověsti z českých dějin nebo smyšlené pohádky, jež vytvářely v chlapcově mysli zcela nový svět. I později na něj Praha ve své majestátnosti často působí jako pohádková vidina. V mnoha dílech, jež budou předmětem bližšího zkoumání, se lze setkat s Prahou jako jeho láskou. Zeyer sám vzpomínal, že v dětství nejvíce miloval velikou zahradu, která k domu v Mariánské ulici náležela, a také volné chodby, které ve svých zákrutech umožňovaly skrýt se před celým světem.

Jak Zeyer dospíval přestalo mu okolí domova stačit a vydával se do spletitých uliček staré Prahy. Snad nikdy nepřestával s jistou úctou hledět na starobylý Karlův most s četnými sochami, které mu připadaly jako živé a které k němu doslova promlouvaly. Avšak ani Praha nebyla tak veliká, aby ukojila jeho cestovatelskou vášeň

Zeyer začíná sbírat informace o Rusku, chtěl by se do míst, která jsou v různých periodikách často popisována, podívat. Nachází si i možnosti práce, například již v roce 1869 objevuje v jedněch listech inzerát hledající vychovatele, bohužel toto

1 Otakar či Otokar Mokrý (1854-1899), poslední z trojlístku vodňanských přátel. Psal básně už jako student pod pseudonymem Otakar Halina. Byl také žurnalistou, psal pro Národní listy. Zemřel ve Vodňanech

2 Julius Zeyer původně vyslovil přání být pohřben na malém hřbitově v lese u poutního kostela v Lomci, kam v pozdějším věku chodil s přáteli Heritesem a Mokrým.

místo nezíská. Ale svého snu navštívit carské impérium se nevzdává. Touha se mu splní až v roce 1873, kdy první dvě cesty do Ruska mohl Zeyer uskutečnit díky přátelství s profesorem Kašparem¹ a jeho výtečným referencím. Při první návštěvě získává hned dvě místa. Může být spokojen, protože se konečně bude obdivovat krásám Petrohradu, jeho lesku a slávě. Obě dvě zaměstnání mají samozřejmě svou jistou prestiž také. První z nich je místo předčítatele v domě knížete Golიცyna, druhé, o něco výhodnější, je místo vychovatele v rodině tehdejšího carského ministra Valujeva.²

Jako vychovatel se celkem lehce osvědčil i Valujevova rodina ho přijala výborně. Má tak možnost poznat výkvět ruské společnosti, dostává se mezi bohatou ruskou „smetánku“. Zeyer je zprvu okouzlen, jaká jména a lidé jakých hodností se s ním seznamují, brzy však zjistí, že když vyčerpá obvyklá konverzační témata a navzájem si vymění zdvořilosti a lichotky, nemají se o čem bavit. Zeyer pochopí, že dámy nezajímá umění, estetika či literatura, ale spíše jen společenské drby. Páni se zase rádi oddávají hrátkám a popíjení, přesto však se také zajímají o něco jiného, a tím je ruská politika, kde se zase Zeyer stává spíše posluchačem. Sám se pak několikrát ve svých dílech, která se týkají ruského prostředí, zmiňuje o kráse a lesku, jež však jsou jen pouhým klamem, při bližším poznání se odhalí šedivost a nudnost tamějších měst, která se jinak tváří jako světové metropole. Zeyer proto ve městě architektonických a dalších uměleckých skvostů setrvá pouhé dva roky a vrací se rychle zpátky. Své dojmy z Rusi zpracovává ve dvou dílech: v románu Ondřej Černyšev (1875) a v novele Darija (uveřejněna v časopise Lumír 1879).

Tyto dvě cesty ale nejsou jediné, které Zeyer do Ruska podniká. Země mu natolik učarovala, že touží se do ní neustále vracet. Ani tvůrce jeho životopisu, Jan Voborník, si není přesně jist, co tak silného Zeyera do studené země táhlo. Patrně nadšení kulturou a lidmi této země. Zde Zeyer musel poznat někoho, kdo mu byl blízký. O této dámě jsou v jeho prozaických dílech vždy jen letmé náznaky, v různých podobách, ale přesto jde o tutéž ženu. Proto Rusko pro spisovatele

1 Profesor Alois Kašpar (1843-1913) středoškolský profesor a filolog, který působil v Petrohradě a Simferopoli. Přítel Zeyerův, jenž ho do Ruska také pozval a obstaral mu zaměstnání.

2 Tato jména patří významným osobnostem tehdejšího carského Ruska v 2. polovině 19. století. Valujev byl dokonce ministrem vnitra, snažil se zejména omezit ukrajinštinu (patent z r. 1863). S Valujevovým synem se Zeyer dostal do Bavorska.

z osobního hlediska znamená daleko víc, než obyčejný čtenář (bez znalosti Zeyerova života) může postřehnout.

Potřetí se Zeyer podívá do Ruska v roce 1892, to už je cestovatelství jeho opravdovou vášní. Procestuje zemi důkladně a nevynechá ani vzdálenější místa, jako byl například Kavkaz. Určitě mu učarovala krajina nespoutaných hor a divokost, s jakou se tam denně setkával. Jakým kontrastem pak musela být návštěva Krymu, místa, které již tehdy bylo vyhledávané turisty a i nemocnými, již trpěli dýchacími onemocněními¹!

Poznávat zemi východních Slovanů, se pro Zeyera stalo již jakýmsi posláním, neboť jej silně ovlivňovaly myšlenky na slovanskou vzájemnost. Zeyer byl zemí a lidmi fascinován a jistě si také přál patřit do jednoty slovanské, kde by široká ruská země zaštitila malé slovanské národy. Zeyer neobdivoval jen krásnou architekturu měst jako byl například Kyjev, vyhledával i samotu, kterou mu hojně poskytla nekončící step. K jeho uzavřené introvertní povaze plné zádumčivosti se okolní ticho a pokoj nesmírně hodily. Dopřál si také pohled z paluby lodi, když se plavil po Dněpru. Veškeré dojmy z cest velmi pravdivě vypsál v dopisech svým přátelům². Jediným smutným a trochu trpkým okamžikem bylo okradení spisovatele na jednom z malých nádraží, kdy přišel o většinu svých peněz a další cestování za poznáním mu tak bylo ztíženo.

Možná už v roce 1899 Zeyer tušil, že s jeho zdravím nebude vše úplně v pořádku. Přesto se chtěl ještě do tolik milovaného Ruska podívat. Možná to bylo jeho rozloučení s krajem, který se mu trvale usadil v srdci. Poslední čtvrtou cestu podnikl dva roky před svým skonem. Zhlédl znovu všechna velká města, kde se utvářely východní dějiny, prošel si všechny jejich architektonické památky. Moskvu, Kyjev i Petrohrad zvěčnil ve svých prózách, kde jim dává ještě větší lesk a slávu, než asi ve skutečnosti měly. Ani pohled z řeky si neodpustil, Volha mu připadala jistě jako královna všech řek, majestátná a mohutná, což rozervanou a romantickou Zeyerovu duši jistě přitahovalo.

1 Na Krymu se nacházelo velké množství lázeňských domů, tato oblast se stala oblíbeným místem pro ruskou šlechtu, ale také zde trávil čas carská rodina.

2 Do dnešní doby se zachovala celkem bohatá korespondence. Zeyer si velmi intenzivně dopisoval například s Josefem Václavem Sládkem, s Františkem Heritesem, s Františkem Bílkem se sestrami Kalašovými či se Zdenkou Braunerovou

Cit., Zvláštní je, jak Zeyer miloval Rus. Lásku k Francii může vysvětlovat rodová krev, lásku k Itálii tradice umělecká, ale ta k Rusi měla význam hlubší.“
(J. Voborník, 1908, s. 49n)

Staré legendy, mýtické doby a bájeslovné příběhy už v průběhu jednotlivých cest na Rus probouzely v Zeyerovi zájem i zvědavost. Láká ho sever, místo, kde se neustále střetávala křesťanská víra s pohanskými zvyky, představoval si tato místa jako zástupce pohanství, opředená mystikou a okultismem. V roce 1878 tedy tuto vysněnou cestu podnikl. Avšak přípravy na ni nebyly snadné. Touha, vášeň a nadšení autorovi jistě nechyběly, ale byl tu jeden důvod, proč cesta nebyla uskutečněna hned, jakmile se jen trochu pro tyto země nadchl. Tím důvodem byly finance. Zeyer nikdy nebyl chudý, ale jako dospělý člověk, básník, dramatik a prozaik, si zase tolik utrácet nemohl dovolit. K uskutečnění jeho snů, jako později mnohokrát, přispěl jeden ze Zeyerových nejbližších a nejuvěrnějších přátel, Josef Václav Sládek. Zeyer si zaslouží po veliké dřině a psaní prakticky bez odpočinku delší dovolenou. Je pravda, že Zeyer vždy při novém nápadu na knihu psal bez ustání, až do úplného vyčerpání. Přátelská výpomoc tedy přišla v pravém okamžiku. Dlouho očekávaná cesta však nezbudila takové nadšení. Zeyer zde nenašel tu starou kouzelnou zem, kterou hledal. Proto ani severské pouti nebyl poskytnut v próze velký prostor.

Další přelom v Zeyerově životě nastal s návštěvou míst, kde přímo na každém kroku na vás dýchne historie, kde vedle sebe stojí památky antické i renesanční, jež jsou kolébkou a skvostem umění. Byla to cesta učení, poznání, estetického vnímání, cesta do ráje. Byla to cesta do Itálie. Jeden z prvních pohledů přátelům do Čech nese datum 7. ledna 1884 a je odeslán z Říma. Zeyer měl pocit, že všechny dojmy, které nasbíral za svého putování po Itálii, nelze sepsat, možná by vydaly na menší cestopis, plný subjektivních dojmů. V Itálii se mu velmi líbilo, slunečno přálo četným krásným procházkám po okolí Říma i cestám do uměleckých sídel. Zeyer pobýval nejen v Římě, ale navštívil také Florencii, strávil spoustu času v galeriích, pobýval ve Veroně, městě milenců, nevynechal ani Janov, Pisu a Milán. Okouzlení mu poskytoval také italský venkov, tolik odlišný od našeho. Žádná šťavnatá zeleň, ale olivové háje, u kterých měl každý pocit, že snad nikde nekončí. Při procházkách velmi často narážel na staré památky, které byly neudržované a časem zapomenuté. Přesto z nich byl nadšen, z toho, že při každé příležitosti se setkává s uměním, jeho duše estéta tiše plesala.

Zeyer tráví procházkami po ruinách a městských zahradách většinu času. Vyhýbá se turisticky vyhledávaným místům a raději sám objevuje malé kostelíky schované v zahradách, zapadlé antické sloupy, ukryté ve dvorech. Zeyer už v Čechách propadl kouzlu Alighieriho Božské komedii, proto toužil po italských uličkách. On sám se totiž stylizuje do role hlavního hrdiny renesančního díla¹.

Zeyer si pronajme malý byt přímo v Římě, odkud podniká své výpravy za uměním. Jeho adresa po většinu času byla: „*Giulio Zeyer, presso il signor A. Bonacina. Via Sestina N.46, Roma.*“ (J.Voborník, 1908, s. 147)

Snad nejvíce ze všech umělců fascinovaly Zeyera dvě osoby, malíř a architekt Giotto² a malíř Fra Angelico³, jejichž tvorbu hledal po celé Itálii. Ti dva ho okouzlili, přál si být takový umělec jako byli oni. Chce psát nesmrtelná díla, jako jejich umění se stalo nesmrtelným. S pocity, které Fra Angelico promítá do svých maleb, se Zeyer ztotožňuje. Zeyer tak v Itálii neholduje antice jako spíše umění pozdějšímu, přesto se neubrání a několikrát navštíví římské Koloseum, kde se odehrávaly gladiátorské hry. Snad proto, že je nadmíru vnímavý, má zde neodbytný pocit, že je cítit krev, kterou gladiátoři prolili při svých zápasech.

Bohužel příliš brzy se přihlásí opět onen problém, který mu brání v rozletu. Dojdou mu peníze, finanční svízele nezlepší ani občasná peněžní výpomoc z Čech, a tak je Zeyer nucen se přestěhovat z honosného domu ve středu Říma na venkov, do malého domečku. Vyhovuje mu tamější klid, oddává se svému poetickému snění. Možná už zde v jeho hlavě uzrávají myšlenky a nápady na další beletristické dílo, které později ponese jméno hlavního hrdiny, Jan Maria Plojhar. Na venkově si uvědomí, že je mu tam vlastně lépe než v ruchu a hluku velkoměsta. Je i více ve společnosti lidí, kteří nemají potřebu se nikterak přetvařovat. Nadutost měšťanů se mu přičí a i po návratu domů stále častěji vyhledává samotu a prchá na dlouhé výlety do přírody, kde by byl sám jen se svými myšlenkami.

1 Alighieriho Božská komedie vzniká mezi lety 1307-1321. Vypovídá o mladém básníkovi, který bloudí světem a hledá svou milou. Prochází Peklem, Očistcem a Rájem.

2 Giotto, vlastním jménem Giotto di Bondone (?1267-1337), architekt a malíř, jeden z významných předchůdců renesančního umění. Z jeho malířských děl lze připomenout fresky v Padově, v architektuře uchvátí zvonice ve Florencii u katedrály Santa Maria del Fiore.

3 Fra Angelico (?1395-1455), italský mnich, malíř rané renesance. Po své smrti byl blahoslaven. K jeho nejznámějším dílům patří výzdoba soukromé kaple papeže Mikuláše V. a obraz Madony a světců ve Fiesole.

„ S římskou Campagní se nedá nic na světě porovnat. Kolem až do hor rozkládá se Campagna nesmírná, melancholická, ale poetická, jako žádné místo na světě. To se popsat nedá. Ale ta nevýslovně sladká tklivost, která z ní dýše. A ta zvláštní tvárnost, která nabývá tu starou klasickou ruinu, tam kvetoucími mandlemi kol lišejníky porostlého domku, tam za ohromnou pinií nebo stádem velkých, bílých ovcí. Měsíce bys tam mohl snít, kouzlo Campagne se nevyčerpá.“ (J.Voborník, 1908, s. 204n)

Zeyer své nadšení z italského prostředí líčí ve zprávách domů tak sugestivně, že některé své přátele podnítí k návštěvě země. Snad nejvíce se jeho popisem nechává strhnout jeho přítelkyně Anna Lauermannová – Mikschová, která navštíví ta místa, která jí Zeyer doporučoval.¹

Zeyer zde však přes všechnu radost z mnoha krás není šťastný. Proto i tak horečně pořád cestuje, nenachází klid, neumí se zastavit. Má pocit, že neustále nenalézá to, co by si ve skutečnosti přál. Způsobuje to jeho vnitřní rozpolcenost. Na všech cestách hledal vlastně domov a s velkou úlevou se navrácí zpět, aby po několika dnech mohl konstatovat, že je v Čechách nešťasten.

Italská dobrodružství se také částečně podepsala na jeho zdraví, neustálé cestovatelské nepohodlí si začalo vybírat svou daň a Zeyer delší dobu postonával. Nakolik to bylo vážné, že potřeboval péči okolí už asi zůstane utajeno. Že ale opravdu své zdraví neustále pozoroval a zkoumal, svědčí vzpomínka : „*Když on Ulišek byl vždycky takový bolestín.*“ (R. Sak, 2003, s.57)

Francie pro autora symbolizovala srdce pravého umění. Ne nadarmo se Paříž stala centrem různých směrů a působili zde umělci velmi často nekonvenční. I zdejší architektura ho oslovila již na první pohled. Zeyer ve starých uličkách spatřoval kus domova. Byly tolik podobny těm pražským. Z jejich zákoutí dýchal příslib něčeho tajemného. Paříž se stala i jakousi cestou studijní. V polovině 80. let na autora dosedá nejen tvůrčí krize. Cítí se v Čechách opět nešťastený. Má dost městského a hlavně pražského způsobu života. Má dojem, že z letargie a ponurých myšlenek by ho opět mohlo vytrhnout cestování. Nejen jeho milovaný a tolik obdivovaný Řím, ale i sladká Francie. Tolik radosti z cest se v něm nenashromáždilo za celou dobu v Praze. Ale žádné zázračné „uzdravení“ se nekonalo. Paříž ho z chmur nevytrhává. Ani obdiv ke starým malířským mistrům, které zde zhlédne, nepůsobí blahodárně.

1 Pod dojmem všech krás Itálie si nakonec tato dáma zvolila i svůj literární pseudonym, který zněl Felix Téver, felix z lat. šťastný, Téver překlad názvu pro římskou řeku Tiberu.

Jediné, po čem Zeyer touží, je návrat domů. Možná proto je Paříž často v Zeyerově díle líčena jako ponurá, záhadná, tak, že z ní jde strach.

A to už v jeho hlavě klíčí nová představa, která se mu jeví jako naprosto skvělá. Opustí tu prokletou Prahu, která ho nechce nechat v klidu, a najde si nové bydlení v místech, kde ho nikdo nebude rušit. Český venkov je pro to přímo stvořený. Nechce bydlet na úplné samotě, i když jistě při stavech vyčerpání z psaní i tuto možnost zvažoval. Představoval si malý domek v městečku, kde by ho nikdo nerušil. Bílý domek s malou zahrádkou, stranou od hlavního ruchu, ale ne zas zcela vzdálený od lidské společnosti. Vzpomněl si na pozvání přítele Heritese k návštěvě jeho rodných Vodňan. Toto malebné jihočeské městečko se nakonec ukázalo jako nejlepší volba. Zeyer poprosil Heritese, aby mu zde nějaký pokojík zajistil. Je zajímavé, jak úzkostlivě Zeyer dbal u najímaného bydliště na čistotu. Měl hrůzu z nepořádku a hlavně z různých nevítaných spolubydlících. V roce 1887 se definitivně z Prahy do Vodňan stěhuje, nejznámější je jeho zdejší pobyt v domě U Čápů, který stojí až za původními hradbami¹. Je to menší bílý domek, který zcela naplňoval Zeyerovy představy o životě na malém městě².

Ve Vodňanech našel potřebný klid, nejen k tvůrčí práci, ale také k důkladnému odpočinku a zpevnění svého chatrného zdraví. Přesto jednou za čas do Prahy odjížděl. Ale vždy jen spíše v úředních záležitostech. Jihočeské městečko prozkoumal dokonale, včetně jeho blízkého i vzdáleného okolí. Na svých poutích ale nebýval sám. Velmi často mohlo městečko spatřit trojici spisovatelů, kteří v družném hovoru vycházejí na výlety. Kromě Julia Zeyera to byl František Herites a Otakar Mokrý. Vodňany samy svou historií nabízely mnoho podnětů k hovoru. Ale místní krajina nadchla všechny, vždy ji, i když skrytou, můžeme objevit v jejich tvorbě. Snad nejpamátelnějšími výlety byly poutě k Lomci, kostelíku v lesích, u kterého byl zbudován klášter³. I když to není stavba impozantní ani světově proslulá, Zeyer zde trávil často celé hodiny a nikdy se už nedozvíme, nad čím rozjímal, zda v hlavě

1 Tento dům v rekonstruované podobě stojí ve Vodňanech dodnes, na domě je umístěna památeční deska se jménem Zeyerovým

2 Spisovatel vždy toužil po bílém domku. Tato barva pro něj symbolizovala nejen klid a nevinnost, ale i čistotu, což bylo jedním z hlavních kritérií při najímání obydlí.

3 Lomec, poutní místo mezi Netolicemi a Vodňany. Někdy je též nazýváno Lomeček. Je zde postaven barokní kostel a nedaleko i klášter. V současné době je klášter ve vlastnictví Kongregace Šedých sester svatého Františka.

spřádá další dílo. Lomec se však nakonec nestal místem jeho posledního odpočinku, i když si to přál.

Během pobytu ve Vodňanech se velmi spřátelil nejen s Františkem Heritesem, s kterým si ostatně dopisoval už dlouhou dobu předtím, ale také s celou jeho rodinou. Hlavně děti přijaly Zeyera jako strýčka a přilnuly k němu s dětsky oddanou láskou.

Zeyer si tohoto pohodlí a rodinného zázemí velmi vážil. Sám si uvědomil, že po smrti milované matky se necítil nikde jinde tak doma jako právě u Heritesových. Zcela spokojen po návštěvě pak odcházel do svého bílého domku. Jak osamocené ale musely být Zeyrovy chvíle před příchodem do Vodňan. Jak pro citlivou básnickou duši musela být samota tíživá!

V květnu roku 1895 musel Zeyer opět opustit svou idylu a vrátit se na chvíli do Prahy. Tentokrát se mu nejelo opravdu lehkou, musel se podílet na velmi smutné události - pohřeb Vojtěcha Náprstka¹ a uložení jeho urny. Pro Zeyera znamenala Náprstkova smrt ztrátu velmi blízkého přítele

Do Vodňan se už vrátil velmi nemocen. Neustále se opakující onemocnění a vysoké teploty ho donutily vrátit se zpátky do Prahy, kde mohlo být o něj mnohem lépe postaráno. Nerad, se smutkem a bolestí v srdci opouštěl svůj malý ráj a vracel se do míst, o nichž si myslel, že už je nikdy neuvidí - do Prahy. Vodňanská idylka trvala s přestávkami přes deset let.

Zbyla mu jen Praha, město stověžaté. Nejprve bydlel v Hlávkově paláci, propojujícím ulici Vodičkovu a Jungmannovu. Poslední dny pak, jak už bylo napsáno, prožil u své sestry Heleny v Rumunské ulici na Vinohradech.

Avšak Praha, nikoliv jihočeský Lomec, je i místem jeho posledního odpočinku. Zeyer byl pohřben na Vyšehradě a byl první, jehož ostatky byly uloženy do centrální vyšehradské hrobky – Slavína. V Praze se narodil, žil zde, zemřel a je pohřben. Jeho životní cesta skončila tam, kam se vždy vracel ze svých cest, kde byl jeho domov, i když se tu necítil vždy šťasten

Třetí kapitola

¹ Vojtěch Náprstek (1826-1894), český národopisec a vlastenec. Zakladatel Klubu českých turistů. Zakladatel dnešního Náprstkova muzea, pobočky Národního muzea. Zeyer nejprve doprovázel rakev s Náprstkovými ostatky do saského města Goty, kde byl - podle svého přání - zpopelněn.

Zimní krajina, vroucí srdce. Rusko

3.1 Darija

Za pobytu v Petrohradě vznikla krátká novela plná pravého lidského citu bez přetvářky a vášně. Jako ve většině Zeyerových děl i zde si s hlavními hrdiny zahrává osud. Novela byla vydána v roce 1879, a to samostatně. Později ji můžeme najít ve vydaných souborných spisech Julia Zeyera v knize nazvané *Novelly II.*, poprvé roku 1884.

Prostředí, které Zeyer zvolil pro svůj příběh, je jeho zamilované Rusko, kde v doprovodu studené zimy a nehostinné přírody se projeví pravé lidské city.

V Německu při pobytu v lázních se setkávají dvě velmi odlišné ženy, Praskóvija a Darija. Navzájem si svěřují své osudy. Praskóvija, která vyrůstala u svého strýce, se musela provdat za velmi bohatého, ale starého šlechtice. Tímto sňatkem však zradila svou velkou lásku k důstojníkovi carské armády Iljovi. Darija je v Petrohradě uznávanou tanečnicí. Po telegramu, který oznamuje smrt Praskóvijina manžela, se ženy vracejí společně do Ruska. Darija chce své nové přítelkyni pomoci k opětovnému sblížení s Iljou. Vymyslí schůzku po divadle, již se dámy zúčastní ve škraboškách. Ilja ale Praskóvijiu odmítne. Jeho kouzlu propadá Darija, ale má silný pocit, že on jí pro její zaměstnání a způsob života pohrdá. Schválně se tedy rozhodne stát milenkou svého obdivovatele Ivana, který je nesmírně bohatý, ale také svým způsobem hloupoučký. Ivan se jí brzy nabaží a prohrává ji v kartách s Dimitrijem. Darija se seznamuje s Marfou, Iljovou sestrou. Ta jí vypráví o rodinném problému - jejich existence a finanční jistoty visí na vlásku. Je potřeba velké sumy peněz, aby mohl být podplacen příslušný úředník a vše se zdárně vyřešilo. Darija přemýšlí, jak pomoc. Nakonec díky své kráse je vybrána jako společnice pro asijského krále, který navštíví Petrohrad. Darija morálně klesne až na dno, ale získá peníze pro Iljovu rodinu. Ten netuší, kdo je jeho zachránce. Když mu ale sestra ukáže dívku, která u Isakijevského chrámu sedí mezi nevěstkami, a sdělí mu, že to ona jim pomohla, Ilja s hrůzou poznává Dariju. Ona mu vyčte, že jeho vinou a opovržením se dostala až sem. Netušili ani jeden, že jejich láska je oboustranná. Až tady se vše vysvětlí. Darija je vážně churavá. A když ji Ilja posadí k sobě do kočáru, při přejezdu přes řeku se vrhne do jejich vln. Narazí však hlavou na kameny a později v Iljově náručí umírá.

Zeyer zobrazuje hlavní postavu, Dariju, jako ženu, pro kterou jsou city na prvním místě. Stane se sama obětí své lásky. Vývoj této postavy je zcela patrný – od vypočítavé dívky, která má ráda obdiv a peníze, k ženě, jež jedná nesobecky.

Zeyerovy popisné pasáže jsou místy velmi dlouhé, autor se tak ale snaží uvolnit dramatickosti děje. Názornými příklady seznamuje čtenáře velmi pečlivě se všemi okolnostmi, které mohou mít podstatný vliv na celý děj.

„Novelu je však třeba ocenit jako autorův vcelku zdařilý pokus o zobrazení způsobu života ruské společnosti 19. století a zároveň i o umělecké ztvárnění poznatků a zkušeností, jež získal za svého pobytu v Petrohradě.“ (A. Stejskalová, 1984, s. 33)

3.1.1 Sníh, mráz a Petrohrad

V této novele se Zeyer nezaměřuje na detaily architektury v ruské metropoli. Nelíbí nám s detailní přesností, jak vypadají ulice, co zde nalezneme. Spíše se snaží zachytit dojmy a vystihnout jak a čím by na nás město mohlo zapůsobit. Mimoděk se neubrání srovnání okázalosti města s prostotou venkova. Tyto rozporuplné stránky života lidí jsou patrné ve většině jeho děl. Spíše než obraz města nám novela pomáhá vytvořit si představu o životě bohatších vrstev v Rusku, o hlubokých a plných citech, které k sobě zde lidé chovají. Poznáme způsoby života, okouzlenost bohatstvím, ale i bídu a úplné dno ruské společnosti.

Jak nádherná musí být Ermitáž¹, když vroubená mramorovými sochami vznešeně a důstojně shlíží na město. Vypadá skvostně, a proto je hodna obdivu. Snad dokonalost sochy, vytesané bez jediné chybičky z mramoru spolu s Iljovým zjevem způsobí naprostou změnu Darijinych citů. Z pouhé přelétavosti, příznačné u dívek jejího společenského postavení, se vyvine láska. Petrohrad je nejkrásnější ve své zimní scénérii, kdy hlavní postavy ujíždějí v saních tažených koňmi za město. Sněží a atmosféra, kterou lze nahmatat, jako by byla převzatá z nějaké pohádky. I Darija má tento pocit a sní o bohatýrovi, který ji navzdory nečasu a překážkám v malém bílém kostelíku pojme za ženu.

¹ Ermitáž je klasicistní stavbou. V roce 1764 zde na popud Kateřiny II. Veliké byla zřízena galerie. Ta dnes obsahuje na 3 miliony uměleckých děl.

Aby kontrast mezi chladem přírody a horoucími srdci a city mladých lidí byl co nejzřetelnější, zvolil Zeyer jako nejpříhodnější pro děj večer a noc, kdy krajina je zahalená do tmy a jediné, co lze spatřit, je bělost sněhu a stříbro měsíčního svitu. Nelze však nezaznamenat chrámovou stavbu - symbol víry. Jako v Janu Marii Plojharovi se pozornost obrací ke svatému Petru, zde všem kostelním budovám vévodí chrám sv. Izáka¹. Jeho mohutná kupole září do všech stran a je vidět již dlouho předtím, než člověk dorazí do samotného Petrohradu.

Jaká změna se stane s městem, když konečně začíná jaro! Nejen příroda, ale i obyvatelé jako by se probouzeli z dlouhého zimního spánku. Společnost ožívá a pořádá množství oslav, aby lidé měli zase radost ze slunečných dnů. Mnohé oslavy se konají na četných okolních ostrovech za doprovodu hudby a dokreslené velkými ohňostroji. Návštěva těchto slavností carskou rodinou je znamením prestiže, jíž se pořadatelé ve společnosti těší.

Mnoho lidí využívá příznivého počasí k výletům na loďkách. Po celou zimu a počátkem jara byla Něva pokryta souvislým ledem a později velkými krami. Nyní už rychle plyne a stává se místem zábav. Na jejích březích lze usednout a pozorovat mraky plující nad hlavou.

Jak bylo již dříve zmíněno, Zeyer velmi často pro názornou ilustraci atmosféry a pro její lepší pochopení využívá barvy. Zatímco Itálii dominovala fialová, zde hrají vedoucí roli barvy ne tak výrazné, tlumené - bílá a šedivá.

„Noc byla vlažná, předměty braly na se tajeplné vzezření, jehož jim dodává průhledný onen soumrak, který místo noci v létě na severu vládne. Z opálového šera vynořovala se, nad městem, kterému se blížili, zlatá kupole svatého Izáka a v hladině její hořelo ještě do moře zapadlé a jinak již neviditelné slunce. Nábřeží, ulice, mosty byly prázdné, jen sem a tam zamihly se neurčité postavy soumrakem.“ (J. Zeyer, 1907, s. 139)

Jak prázdně a pustě však působí okolní krajina. Když zmizí z dohledu světlem ozářený Petrohrad a kolem burácí jen vítr, kam oko dohlédne, jsou často jen ledové pláně, tak veliké, že je nelze jen tak přejít. Ruská step je místem, kde naleznete opravdový klid, kde můžete přemýšlet o životě a svém osudu, ale je to zároveň také místo velmi nehostinné. Zabloudí-li tam někdo bez potřebného vybavení

¹Pravoslavný chrám sv. Izáka, největší chrám v Petrohradu. Byl postaven mezi lety 1818 – 1858.

a dostatečného oblečení, je to obvykle jeho místo poslední, neboť ruská step může přinášet i smrt. Vše je zde zjednodušeno na boj života a smrti, na výhru silnějšího a dravějšího.

Na saních však lze dojet i do nepříliš vzdáleného místa, tichého, klidného a osamocené, kde stojí malý bílý kostelík, prostá a jednoduchá stavba, o níž pečuje mladý pop a v níž se mihotá žluté světlo jediné svíčky, ozařující bílé stěny i začernalé ikony.

Když se sejde ruská společnost, obzvláště ta petrohradská tvořená řadou šlechticů a majetných občanů, zazní vždy veselý hlahol. Bohatí lidé v Petrohradu si potrpí na okázalost, jejich zábavy jsou mohutné, stoly se prohýbají pod jídlem a ani pitím, obzvláště alkoholem, se nešetří. Takový typ zábavy nebyl Zeyerovi blízký. V novele je to dívka Darija, kdo si přeje být stranou rozpustilých zábav, víme však, že zde jejími ústy hovoří autor.

„ A tak divné věci se tam vypravovaly, když venku mráz a vítr zuřily a uvnitř oheň hřál. Zdá se mi vždy, že jen ty naše chudé vesnice jsou pravdou, všechno ostatní porovnála bych s dekoracemi v divadle. A to, co my prostý lid věříme, je také svatá pravda, třeba byste to vy ostatní pověrou nazývali. Sama stala jsem se nevěřící mezi vámi, ale nyní se opět polepšuji.“

(J.Zeyer, 1907, s.118n)

Na první pohled je patrné, že Zeyer k Rusku cítí opravdovou lásku. Má však raději Rusko prosté a naivní, nikoli to pyšné a nabubřelé. Přímo ho fascinuje prostý život mužiků, kteří jsou právem považováni za skutečné Rusy.

3.2 Ondřej Černyšev

V tomto Zeyerově prvním románu je představen carský dvůr nejen ve svém lesku, ale i ve své hanbě a intrikách. Autor nezamlčuje ani věci choulostivé, využívá reálných osob i doby, v níž postavy žily. Jejich osud je shrnut v příběhu mladého šlechtice Ondřeje Černyševa, který se domnívá, že za pomoci vroucí lásky překoná nástrahy života.

Julius Zeyer napsal tento román pod dojmem svého působení v předních ruských šlechtických rodinách. Cítíme zde jeho subjektivní pohled na společnost bohatých, ale velmi často nedobrych lidí. Typická je zde pro něj i dramatičnost scén – zejména osvobození cara Ivana.

Román vyšel roku 1876. Zeyer vychází z reálných událostí i postav. Inspirací mu byly vlastní zápisky carevny Kateřiny II. Při sběru potřebného materiálu však musel být Zeyer velmi obezřetný, v Rusku v tehdejší době panovala velmi ostrá cenzura a ne vše mu bylo dovoleno prostudovat. Dílo má jistě i hodnotu historickou.

Ondřej se musí rozloučit se svým milovaným vychovatelem a opustit domov. Před odjezdem potká v lese dívku. Fascinuje ho její krása a jakási záhadnost, proto ji doprovodí k chatrči zbožného otce Jefrema. Nesmí však vyslechnout tajemství, které je jí tam svěřeno. Slíbí dívce pomoc v jakékoliv situaci a ona mu na znamení sblížení dá zvláštní penízek. Ondřej se vydá do hlavního města Petrohradu, kde ho příbuzní Lev a Anna Naryškinovi mají uvést ke dvoru. Ondřej se v jejich společnosti sblíží s mladíkem, kterým ale ve skutečnosti je převlečená velkokněžna Kateřina¹. Velmi si rozumějí. Ondřej je jí svou prostotou, naivitou a hlavně nezkažeností sympatický. Nakonec se Černyšev dostane i do blízkosti velkoknížete Petra². Jako carevna panuje v Rusku Alžběta³. Ondřej pomalu zapomíná na mladou tajemnou dívku Agrafěnu a zcela propadá Kateřininu kouzlu. Ani jí není mladý muž lhostejný. Když se jim však naskytne příležitost utéci, ovlivní Kateřinu tajemný kouzelník Lamberti, který jí říká, že musí volit mezi láskou – Ondřejem a mocí - ruským trůnem. Kateřina volí moc a vládu. Brzy je Ondřejova láska ke Kateřině na dvoře prozrazena a je poslán do dalekého vězení. Carevna nesnese, aby velkokněžna dávala takhle najevo své city, paradoxem však je, že Kateřinin manžel Petr svou milenkou předvádí zcela veřejně.

1 Kateřina II. Veliká (1729-1796), vládla jako ruská carevna od r.1762. Jejím manželem byl Petr III.

2 Velkokníže Petr, pozdější car Petr III. (1728-1762). Carem byl ani ne rok, donucen k abdikaci svou manželkou. V roce 1762 byl zrádně ve vězení zavražděn, patrně na popud Kateřiny II. Veliké.

3 Carevna Alžběta (1709-1762), dcera Petra I. Velikého

Ondřej pobývá kdesi na bývalém zámku, v pustině, kde je mu přítelem a zároveň strážcem poručík Mirovič¹. Jaké je jeho překvapení, když jednoho dne vidí v zarostlé zahradě Agrafěnu. Využije příležitosti a na čas uteče, protože se doslechl, že Agrafěna s rodinou v nedalekém zámku pořádají maškarní ples. Náhodně se ocitne na jakési spiklenecké schůzce, kde ho odhalí a chtějí z bezpečnostních důvodů zabít. Agrafěna ho brání, a utrží též několik ran. Klesá k zemi, ale stačí ještě přítomným, ale hlavně Ondřejovi a Mirovičovi, povědět svůj příběh. Při nástupu na trůn carevna Alžběta nechala odklidit všechny jiné možné uchazeče o místo vládce, mezi jinými i careviče Ivana², který měl na trůn právoplatný nárok. Ivana odvěkli od jeho rodiny, jeho matka s přítelkyní a malou dcerou byla rovněž ve vězení. Oné přítelkyni zemřela holčička, carevičova matka ji poprosila, aby přijala za svou její dceru, že jí bude poskytnuta lepší budoucnost. A tak došlo k výměně dětí, o níž věděl jen otec Jefrem. Anna brzy zemřela a kdesi daleko stále trpí právoplatný car Ivan. Agrafěna tak prozradila, že není dcerou šlechtického rodu Omiljanských, ale sestrou careviče Ivana. A zakrátko na následky zranění zemřela. Mirovič i Černyšev jí slíbili, že se pokusí careviče Ivana vysvobodit.

Brzy zemře i carevna Alžběta a na trůn usedá její synovec Petr. Ondřej je omilostněn a vrací se ke dvoru. Proti Petrovi jsou spřádány intriky – má být sesazen. Zanedlouho se plány uskuteční a jeho manželka Kateřina usedne na carský trůn. Donutí ho abdikovat a nakonec je ve vězení zavražděn.

Ondřej už Kateřinu nechce vidět, stala se pro něj smilnicí, má celou řadu milenců, například mladého kapitána Orlova. Ondřej se tedy vydá spolu s Mirovičem osvobodit pravého cara, mladého Ivana. Jejich záměr však nevyjde, Mirovič je popraven a již brzy čeká potupná smrt i Ondřeje. Nikdo ale neví, o koho jde, Ondřej nechce prozradit své jméno. V davu ho však pozná jeho matka, která se jej vydala hledat. Je pološilená hrůzou. Chce pro něj osvobození, osloví proto projíždějící Kateřinu, která se začne o osud mladého muže zajímat. Brzy ji indicie dovedou ke jménu Ondřeje Černyševa. Plány na dobrý konec se snaží narušit Anna Naryškina, již kdysi Ondřej odmítl. Nechce dopustit setkání Ondřeje s Kateřinou.

1 Vasilij Mirovič je reálná postava. 4.7.1764 vtrhl v čele vojáků do schlüsselburkské pevnosti, kde chtěl osvobodit právoplatného cara Ivana VI. Nestihl to, byl zajat a nakonec v září téhož roku popraven.

2 Ivan VI. (1740-1764) byl korunován jako car ve dvou měsících. Nakonec on a jeho matka Anna, regentka, byli zajati a uvězněni. Moci se chtěla chopit Alžběta. Ivan IV. zemřel tragicky. Při dobývání pevnosti, ve které byl vězněn, ho raději strážní ubodali, než aby ho někdo osvobodil.

Mezitím se nad Ondřejovou matkou ustrne žalárníkova žena, pustí ji dovnitř věznice. Matka však už zcela ztratila rozum, a ve snaze týranému Ondřeji ulehčit ho probodne, aby zemřel dříve, než bude mučen a popraven. Tyto dvě lidské trosky odvádí v noci jedna ze služebných na carský dvůr. Kateřina poznává Ondřeje. Je velmi zděšena, prosí ho o odpuštění a chce zpět své štěstí a lásku. S posledním dechem ji Ondřej poví, že ji vždy miloval. Zemře a spolu s ním skoná i jeho matka.

Kateřina musí zpět ke dvoru, kde si má zvolit manžela, který s ní bude vládnout. Orlov¹ si je velmi jistý svým postavením. Avšak Kateřina si nikoho nevybírání. Zůstává sama a s hrdostí a vzpomínkou na čisté Ondřejovo srdce se prohlásí panovnicí široké Rusi - stává se carevnou Kateřinou II.

3.2.1 Není všechno zlato, co se třpytí. Petrohrad a ruská země

Člověk, který měl možnost strávit čas u dvora ve společnosti vznešených evropských korunovaných hlav, jistě nevycházel z údivu. Ondřej, ačkoliv byl šlechtic, ještě nikdy nespátřil takovou nádheru a tolik bohatství pohromadě jako na carském dvoře. Zeyer líčí carský dvůr velmi sugestivně, se všemi detaily. Máme být strženi jeho leskem a zářím. Svou roli zde hrají nádherné barvy, procházíme sály, jejichž stěny jsou pokryty pravým zlatem. Sedáme na lenošky, potažené nejjemnějšími tkaninami. Spisovatel záměrně využívá šoku z přepychu, který čtenáři představil, aby ho vzápětí dalším popisem srazil v prach. Na jedné straně nádhera petrohradského dvora, ty nejkrásnější umělecké práce, ale na straně druhé jsou zobrazeny nejtemnější stránky lidské povahy.

Město Petrohrad a život v něm jsou poznamenány osobností právě panujícího cara. V zimě je možno spatřit desítky kočárů, v nichž se zimomřivě do kožešin halí cestující. Všudypřítomný sníh vytváří iluzi, že město má pouze bílou barvu a vybočují z ní jen zlaté střechy paláců a kostelů. Na jaře už tak tajemné a možná ani vznešené město není. Přesto si uchovává tvář města vladařského. Panuje v něm neustálý ruch a shon. Móda, kterou lze spatřit v ulicích, je ovlivněna posledními výstřelky z Paříže. Doba, o níž Zeyer v románu Ondřej Černyšev píše, je časem, kdy

¹Grigorij Grigorjevič Orlov, velitel gard a také jeden z iniciátorů změn roku 1762. Byl milencem carevny Kateřiny II.

směry v módě, literatuře, architektuře i v jiných oblastech společenského života ovlivňovala Paříž.

Způsob života carského dvora v Petrohradě byl něčím zcela výjimečným. Střídaly se plesy, pořádaly se návštěvy baletu a divadla. Často probíhaly vojenské přehlídky. Takovou skvostnou podívanou nabízela i oslava narozenin carevny Alžběty, která si pro tuto příležitost oblékla mužský oděv. V té době věc ne tolik běžná, zde odznak moci. Slabá žena bojuje svou krásou, ale může se i proměnit v silného vojáka. Carevna tak chtěla demonstrovat, že sama dokáže vládnout velké ruské říši a nepotřebuje k tomu manžela. Velkolepé oslavy byly doplňovány vystoupeními se zpěvy, na carském dvoře účinkovali přední umělci té doby. Ale pro světskou zábavu se nezapomínalo ani na spásu duše. Pálilo se kadidlo k navození zbožnější atmosféry a kajícínosti před Bohem. Zeyer opět využívá kontrastu.

Autor v tomto díle velmi často zaměřuje pozornost na detailní popis skvostných vnitřních prostor v petrohradských palácích. Čtenář si živě představí nádherné komnaty, audienční sály, jídelny. Takto podrobně není líčen pouze carský palác, ale i paláce menší, většinou patřící šlechtickým rodinám, které mají neomezený přístup ke dvoru. Zeyer pro demonstraci způsobu života společenské smetánky vybírá obydlí anglického vyslance. Kromě řady uměleckých děl, která tento estét sbírá, je okouzlen zejména zahradou, které se Angličan věnuje s obrovskou pílí. Jeho zahrada je přímo zázrak a kontrast k chladnému, bílému Rusku, k nekončícím ledovým pláním. V nádherné, plně kvetoucí zahradě uprostřed zimního Petrohradu nacházíme vedle květin známých, jako jsou růže a rododendrony. K tomu byl uzpůsoben i strop skleníku, který měl evokovat pravý tropický ráj, a proto byl vymalován blankytně modrou. Venku zuří vánice, ale tady máme iluzi tepla a hřejivého slunce.

„ Ale velkým oknem dralo se do komnaty světlo měsíce a dřímalo na podlaze a opodál skvěl se jakýsi plamenný zázrak, jako fantastická vidina – byl to trůn z čistého zlata a staré práce, vysoký na mohutných stupních a nad ním okrouhlý, orlem uzavřený baldachýn. Od štítů baldachýnu nad sloupy visely dva střapce z perel a lepokamů, třpytící se nocí jako hvězdy nebes.“ (J. Zeyer, 1902, s. 163)

Na podzim se jindy veselé město Petrohrad stává poněkud chmurným, často se ulicemi valí hustá a nepropustná mlha, ve které snadno zabloudíte. Plíží se tiše, nejprve jen jako lehký opar, který ale velmi rychle houstne. Stává se pak, že nebohý

člověk bloudí v místech, jež jinak dobře zná. Petrohrad'ané přizpůsobují chování počasí, nezůstávají zbytečně v ulicích, petrohradské bulváry zejí prázdnotou a slyšet je jen občasný dupot koňského spřežení. Lidé chodí s hlavou sklopenou a každý spěchá, aby byl co nejdříve doma. Jindy rušné a smíchem hlaholící ulice se změnily v bohem zapomenutá místa. Je to doba, kdy často klepe na dveře smrt. Zeyer do té doby zasadil skon samotného cara. Nevlídné počasí probouzelo v lidech deprese, na klidu nepřidával ani katafalk s mrtvým carem.

Majestátně působí řeka Něva, často neklidná, skýtající mnoha rybářům nejen obživu - pro řadu z nich je i hrozbou. Četné ostrůvky v ní nabízejí možnost skrýt se před světem a před hlučnou a intrikující petrohradskou společností. Na jednom ostrůvku, jen s několika nuznými domky, trávil čas i Ondřej. Zeyer tam pro něho našel vhodné místo k rozjímání, kde nebyl rušen okolním světem. Černyšev tak mohl žít v místě, v jakém by si i sám Zeyer přál nějaký čas pobývat. Jediné, co činilo toto místo zvláštním, byl prostý, bílý¹ kostelík, poskytující zbloudivším, unaveným poutníkům oddech.

Ondřejovo prvotní okouzlení leskem a slávou sídelního města brzy vystřídá roztrpčenost nad lidmi a jejich chováním. Ti, kdo uvykli hlučnému a povrchnímu způsobu života na carském dvoře, nemohou pochopit člověka toužícího po něčem jiném. Jeho touha jim připadá naivní a on sám je prost'áček, který si zasluhuje jen výsměch.

„ Kdo se narodil ve velkém městě, kdo uvykl šumu a ruchu veřejného života, lesku a slávě dvorů a králů, nesnadno pochopí. Snad se mi vysmějete, povím-li vám, že v tomto okamžení náhlou nostalgií napaden teskním po lučinách, lesích a klidné samotě, kde jsem šťastné dětství své trávil!“ (J. Zeyer, 1902, s. 59)

Mezi ruským městem a venkovem i okolní přírodou existuje obrovský rozpor jako mezi zářícím světlem a hlubokou černočernou tmou. která vás obklopí ze všech stran.

V 18. století, které je zde podrobně líčeno, život ruské šlechty jistě každého okouzloval. V Petrohradě se jejich domy předháněly v okázalosti, v pořádání slavností. Největší poctou pro šlechtice bylo, když jeho dům navštívil někdo z carské

¹ Motiv bílého kostelíka je velmi častý. Bílá barva jako symbol čistoty a nevinnosti je pro Zeyera velmi důležitá.

rodiny. Avšak Petrohrad nebyl jediným místem lesku a slávy. Řada šlechticů vlastnila rodové statky mimo hlavní město. Venkovská sídla už sice nebyla tak nablýskaná jako městská, přesto zálibu ruských aristokratů ve zdobnosti a nádheře nepopírala. V hlubokých lesích, na samotě bylo možno nacházet přímo architektonické skvosty. Rodinná venkovská sídla se mohla chlubit malými soukromými galeriemi, které skrývaly hodnotná díla velkých malířů italských a vlámských.

Zeyer nechce, aby se ostatní města zcela ztrácela ve stínu Petrohradu. Dává prostor památkám hlavně sakrálním v celé zemi. Nejvýrazněji působí popis Soloveckého kláštera¹, který je pojat jako jedno z nejsvětějších míst. Z dálky už lákají poutníky zářící zlaté kopule hlavního kostela. Voda, která ostrovy, na nichž zmíněný klášter stojí, obklopuje, dodává stavbě ráz duchovního místa. Okolí kláštera je poseto malými kaplemi, kam putují poutníci z celé Rusi, nástěnné malby pak ilustrují sílu víry.

Několikrát v různých částech románu Zeyer opakuje svou ideu soupeření: uspěchaného městského života s poklidným plynutím času na venkově. Při spěchu a aktivitách, kterých je v Petrohradu nepřeborné množství, nemá člověk čas se zastavit, neví si často sám se sebou rady, nedokáže vzdorovat zlým myšlenkám a těžkostem, neboť mu chybí těsná vazba k přírodě, kde je jedině možno nalézt klid a léčivé ticho.

Stejně jako v novele Darija zde náleží důležitá role zimní krajině², v níž jako dopravní prostředek slouží sáně – při zábavných jízdách na volných pláních, na cestě domů i na cestě za radovánkami. Nejen petrohradská šlechta si dopřávala potěšení z jízdy, kdy v početných skupinách vyjížděla za město. S větrem o závod hnali kočí svá spřežení, ale oblíbenou šlechtickou kratochvílí bylo řídit saně sám, demonstrovat sílu před dámou svého srdce. Iluzi volnosti si při jízdě na saních dopřávali i Ondřej Černyšev a Kateřina. Ani jeden z nich se nemohl oddat zábavě a radovánkám bez výhrad. Oba řešili nejednoduché problémy – Kateřina možnost uchvátit carský trůn, Ondřej splnění slibu daného Agrafěně.

„ Oh Rus!“ volala, „hle, zde stojím tvoje panovnice! Můj pozdrav tobě, ty země velké budoucnosti! Vzejde doba, kdy co samovládkyně na skvoucí tvůj prestol dosednu.

1 Solovecké ostrovy se nacházejí v Bílém moři, dnes v Archangelské oblasti Ruska. Na jednom z nich byl založen roku 1429 klášter

2 Zimní krajina je vyobrazena podobně jako v pohádce Hanse Christiana Andersena – Sněhová královna.

Sama kladu korunu tvoji na mladou svoji skrání, neboť v hloubi duše velí mně tak bůh, a jako nyní nad tebou, žehnajíc, ruce své vznáším, tak žehnati budeš kdysi i ty, svatá matko, jménu Kateřiny, neboť slávu tvoji rozmnožím, že dosáhne oné hvězdné výše, která je němým svědkem naší úmluvy!“ (J. Zeyer, 1902, s. 164)

Podobné představy, jaké má Kateřina o svém vztahu k Rusku, mají o její vládě ruská města. Budoucí carevna vychází z těchto představ pozitivní. Celá země, celý národ potřebuje silnou ruku, která by je dokázala vyvést z nejistých a nestabilních časů – a vůbec nezáleží na tom, komu ta ruka patří, zda muži nebo ženě. Kateřina se jeví jako záchránkyně země a lidu. A všichni ji při nástupu na trůn radostně vítají.

Zeyer v románu Ondřej Černyšev ukazuje a popisuje rozpor mezi monumentální nádherou petrohradského života a pomíjivostí času. Zeyer často hovoří o touze po neomezeném prostoru nejen u hlavní postavy, ale prakticky u všech postav. Touží po něm i Kateřina, často se v mysli vrací k bezstarostným chvílím stráveným ve sněhu a mrazu na pláni, kde foukal ostrý vítr a kde v dáli zářila okna tajemného obydlí a ona se volně pohybovala v zasněžené krajině.

„ Ta nekonečnost jevila v sobě přese všechnu svou jednotvárnost pro oko, kteréž tak dlouho nic nebylo zřelo mimo úzkou prostorů vězení, cosi neodolatelně čarovného; s rozkoší a nadšením ssál Ondřej ten vlažný, zlatý vzduch, znova oživené oko jeho bloudilo těkavě po bujné, vonné zeleni a roztouženě rozepjal ramena, jakoby celou tu boží krajinu k srdci chtěl přitisknout.“ (J. Zeyer, 1902, s. 214)

Zeyer postupně upouští od popisů městských částí - ulic, náměstí, fontán – a na místo toho věnuje pozornost především vnitřku budov a tomu, co se v nich děje. Detailně je zobrazen vzhled cely, v níž pobývá Ondřej před popravou. Jako prostředek zjemňující působí dobrota v lidských srdcích – Ondřejova, jeho matky.

Čtvrtá kapitola

Touha má směřuje do kolébky umění. ITÁLIE

4.1 Jan Maria Plojhar

Zeyerovo první rozhodnutí napsat toto dílo bylo jistě ovlivněno několikaměsíčním pobytem v Itálii. Chtěl napsat román, který by se odehrával v nádherných scenériích, jež v Itálii spatřil a jež ho okouzly. Psaní se začal soustavně věnovat ve Vodňanech a trvalo celý rok, než dílo dostalo takovou podobu, že byl autor plně spokojen. Život románového hrdiny Jana Marii Plojgara se v mnohém podobá Zeyerovu vlastnímu, jde tedy o dílo s velkým počtem autobiografických prvků. Knižnímu vydání románu předchází časopisecké – byl na pokračování otiskován v časopise Lumír v roce 1888. Knižní vydání je z roku 1891. Román je sondou do duše mladého člověka, který se trápí problémy, o nichž ví, že je sám zvládnout nemůže. Přes všechny bolesti a těžkosti potká velkou lásku, avšak osud o něm rozhodl jinak – musí zemřít. Prostřednictvím svého hrdiny vyslovil Zeyer vlastní okouzlení italskou krajinou. Nacházíme zde líčení italských měst, jejich život i obrazy venkovského klidu

Příběh románu se odehrává v 2. polovině 19. století, hlavní postavou je Jan Maria Plojgar. Je to muž velmi komplikovaný, nadmíru citlivý, toužící být básníkem. Má pocit, že ho v životě nic dobrého nečeká a že smrt pro něj bude vysvobozením. Až v závěru života si uvědomuje, jak některé kdysi důležité věci jsou vlastně malicherné, že největším pokladem je láska, když člověk někoho miluje a tento cit je opětován. Jeho láskou se stane mladá šlechtična Catarina di Soranesi, dívka jemná, citlivá, ale také melancholická. S velkou vášní opětuje Plojgarovy city, společně zdolávají překážky osudu. Jejich štěstí však netrvá dlouho. Plojgar podléhá důsledkům dlouho utajovaného zranění a Catarina, která nechce žít bez milovaného muže, požije jed.

3.2 Věčné město Řím a rozlehlá Campagna

Zeyer se v románu netají obdivem k italskému Římu, hlavně k uměleckým památkám, které ho uchvátily. Nacházíme zde i srovnání města s venkovem. Řím je hlučný, plný lidí, přetvářky a kokotérie. Venkov však má tvář jinou. Naleznete zde klid a harmonii, nejsou na vás kladeny společenské požadavky. Zeyer promítá do obrazu města své osobní zkušenosti z italského pobytu. Přesným popisem polohy jednotlivých památek nabudeme dojmu, že stojíme v samotném centru starodávného města. I dnes po příjezdu do Říma vám pasáže z románu mohou sloužit jako turistický průvodce.

Řím je město, které nikdy nespí. O půlnoci je možné potkat rodiny s dětmi, zajít si do kavárny. Tento nový svět Plojhara fascinuje. Oproti studené a uzavřené Praze se mu zde naskytne možnost opravdu žít.

Ze všech architektonických římských památek je dán největší prostor vatikánskému chrámu svatého Petra, jehož kupole svítí jako slunce do dálky. Zář, která vychází z kupole, se stává jistotou při bloudění a pevným bodem při toulkách městem. Několikrát je také zmíněn architektonicky zvláštní palác Barberini¹, galerie malířského umění. Plojhar, tedy sám Zeyer, byl uchvácen obrazem Beatrice Cenci², která mu symbolizovala ženskou krásu i tragédii osudu.

Řím je podle Zeyera nejkrásnější v noci, kdy měsíc ozařuje ulice. Všude potkáváme památky, které už tolik viděly z lidského života, byly svědky mnoha převratných událostí v dějinách. Ze všech umělců, kteří v Římě tvořili, skládá Zeyer v románu hold Bramantemu³, jež podle něj nejlépe dokázal vystihnout povahu a ducha Říma. Krásné je zastavit se a dopřát sluchu a potěšení z tryskajících fontán, jejichž zvuk je krásným pro duši. Klidný noční Řím je pro Zeyera ideálním místem pro poetické snění, ale tato краса netrvá dlouho, není trvalá. Jindy za noci tiché náměstí se zcela změní, když na něm Italové hlučně slaví. Takovou příležitostí pro oslavu je právě v románu popisovaný svátek Befany⁴, kdy sem a vůbec do centra města proudí tak velké množství lidí, že chtě nechtě musíte s nimi, protože vás strhne dav.

„ Slavnost Befany je nejapná bufonerie. Velké náměstí Navona neb jinak Circo Agonale, kde se co rok odbyvá, jest bývalým stadiem císaře Domiciána a zachovalo velkou částí ještě původní tvar. Ovšem jest nyní vroubeno paláci, vysokými domy a dvěma kostely. Tři ohromné mramorové fontány šumí tam a oživují velký ten

¹Barberini je římský palác pocházející z roku 1625, stojí v blízkosti stejnojmenného náměstí, kterému vévodí Tritova fontána.

²Beatrice Cenci (1577-1599), z rodu Cenci, který je opředen hrůznými legendami. Tato dívka se spolu se svými sourozenci se rozhodla odstranit krutého, zlého a tyranského otce. Za to jsou sami aktéři otcovraždy potrestáni smrtí. Postava Beatrice se objevuje v mnoha uměleckých ztvárněních, například v Shellyho básních.

³Bramante, vlastním jménem Donato di Angelo di Pascuccio (1444-1514), italský architekt a malíř. V roce 1505 se stal hlavním architektem vatikánského chrámu sv. Petra, nejznámějšího kostela v Římě.

⁴Befana je údajně hodná čarodějnice, která rozdává dětem dárky. Ty hodné odměňuje cukrovím, ty zlobivé dostávají metličku. Chodí vždy večer 5. ledna a má na sobě dlouhý černý hábit.

prostor... Na večer Befany je to veliké náměstí řadou nehezkyých prkenných bud, kolem paralelně s domy běžící, nemile znešvařeno.“ (J. Zeyer, 2001, s. 20n)

Zeyer dává rozhodně přednost Římu klidnému a nepřelidněnému, kdy buď v brzkých hodinách či v době siesty si může nerušeně a dlouze prohlížet vše, co jen chce. Velké a podle něho zbytečné slavnosti jsou jen prachobyčejným projevem okázalosti a lidské nestoudnosti. Má pocit, že Řím, slavné a historické město, degradují na úroveň provinčního laciného městečka. Nedokáže pochopit, že pro mnoho lidí slavnost znamená odreagování, že se těší na veselost, na radost. Vystupují ze svých všedních ulit, stávají se bezprostřednějšími. A co teprve děti, které dostanou dárky!

Kolosální dojem na něj učiní i Španělské schody, snad proto jim ve své próze určí být místem prvního sblížení Plojgara a Cateriny. Pod temným nebem, kdy hvězdy dotvářejí atmosféru něčeho zvláštního, vypadá Řím, alespoň v očích Plojgarových, jako město, které nemá nikde hranic. K obloze ční záplava budov, paláců, střech galérií a vystupují špice kostelů, jež vypadají v měsíčním svitu tajemné. Ne nedarmo vytane každému na mysl, že se chce do věčného města ještě alespoň jednou vrátit.

Dalším místem, které nelze v Římě opomenout a kam se i Plojgar utíká, je řeka Tibera, která ve své majestátnosti a nikde nekončícím proudu může připomínat lávu, jež je chrlena ze sopky. Vily a jejich terasy podél říčních břehů nabízely krásný pohled na město.

Jaké byly pocity Jana Marii Plojgara, když „objevil svůj Řím“, když si odmyslel hluk a živost jeho obyvatel?

„ A město Romula¹ a Scipionů², císařů a papežů, město nesmrtelných umělců a světoborných duchů zjevilo se mu onoho dne, jemu z pouště příšlému poutníkovi, konečně v plném čaru, v plné slávě, v nevyrovnatelném svém významu. Bylo mu, jako by teď teprve otvíral oči. Neobdivoval se jednotlivostem, obdivoval se celému Římu, celý jej miloval.“

(J. Zeyer, 2001, s. 148)

¹Romulus je jeden z bájných zakladatelů města. Své dvojče Rema po sporu zabil. Město je tak pojmenováno na počest vítěze Roma – Řím

²Scipio je jméno jednoho z nejslavnějších římských patricijských rodů. Jeho příslušníci byli často konzulové. Jedním z nejznámějších byl Publius Cornelius Scipio Africanus, který porazil v bitvě u Zamy roku 202 př.n.l., v rámci punských válek, Hannibala.

Významnou roli v příběhu i v životě samotného Zeyera hraje ulice Sistina. Jan Maria Plojhar v ní najde podnájem. Je to místo ležící stranou hlavních tříd, kde také poprvé doprovázel Caterinu. Via Sistina se napojovala na hlavní bulvár, kde stál hotel, kde se ho zrádná paní Dragopulos pokusila opět svést. Není náhodou, že tato ulice má tak detailně vyobrazeny domy, víme, kde se stáčí, kam směřuje. Sám Zeyer ji zná velmi dobře. Kolikrát jí šel, když spěchal za památkami Říma, kolikrát se jí navracel plný dojmů z umění. Ulice z jeho románu a ulice z jeho pobytu v Říme se shodují. Proto ten věrohodný a přesný popis i těch nejmenších detailů.

Jak ale působí Řím ve srovnání s Campagnou? Jako místo lesku, přebytku a disharmonie. Klidná a napohled vstřícná Campagna v souboji s ním vyhrává. Možná i proto že román o Plojharovi je psán v době, kdy samotného Zeyera unavuje pobyt ve velkých městech a svůj azyl nachází v tichých venkovských Vodňanech.

Nebývalá rozlehlost Říma dává Plojharovi i autorovi pocit naprosté volnosti a nespoutanosti. Může tvořit, může vzletat do výšin, kam mu vzletět ve městech ohraničených hradbami nebylo dovoleno. Campagna ho uchvátila. Autor a hlavní hrdina splývají ve vnímání této krajiny v jedinou osobu. I barvy, kterými Campagna hraje, jsou jiné než v Římě. Žádná pestrost a křiklavost, vše je zahaleno v jakémsi stříbřitém oparu, který navozuje atmosféru snové krajiny. Vše, veškerá civilizace s výtvarky moderní doby se zdají být daleko. Věkovité pinie a staré olivovníky se táhnou v řadách, kam až oko dohlédne. Je to také jediné místo odpočinku před šířavými slunečními paprsky, před nemilosrdně pražícím sluncem.

Procházka či projížďka na koni je možná jen v časných ranních hodinách, kdy slunce ještě nedosáhlo vrcholu své síly, nebo k večeru, kdy začíná vanout mírný větřík.

Nenarazíme na žádné vodní toky, jediné osvěžení poskytují polovyschlé tůňky. Déšť je velmi vzácný, spolu s bouří rychle přijde a neméně rychle odejde.

Plojhar není nikdy tak daleko, aby nespáčil kupoli svatého Petra. Jak se ale rád vrací zpět na statek do pusté, ale ne bohem zapomenuté Campagne. Ta pro něj byla ostrovem bezpečí, dokázal si v ní představit pokojné stárnutí. Být odříznut od starostí a přetvářky, od měšťáctví, ale mít možnost vídat lidi a hovořit s nimi. Campagna mu poskytovala to, co v Římě samotném nenašel.

I přesto, že nás děj románu zavádí na italský statek San Cataldo, se nevyhneme srovnání s malým zámečkem Havranice, na který Plojhar vzpomíná jako na místo

šťastných dětských dnů. A nejsou Havranice či snad San Cataldo vlastně zástupci Vodňan? Nikoliv díky stavbě, ale díky atmosféře můžeme mluvit o jednom a též místě. Krásný dům s terasou, která umožňuje výhled do rozlehlých piniových hájů. San Cataldo leží stranou hlavní silnice a zajede k němu jen ten, kdo tam směřuje za určitým cílem. Venkovský výstavný statek je oázou pro dvě poetické duše - Plojharovu a Caterininu. Řím byl na dohled, člověk se v tomto tichém sídle nikdy necítil opuštěn.

Plojhar vnímal dávnou minulost krajiny takto:

„ Z terasy bylo daleko na Řím viděti. Bílá silnice vinula se meandrem vlnitou plání a na jednom místě zatačela se a přiblížila se k domu; běžela od brány Věčného města do Viterba, dotýkajíc se cestou oblasti starých Vej, této tragicky zašlé Etrurie. Nebylo k památnému tomu místu z bydlíště Caterinina příliš daleko. “ (J. Zeyer, 2001, s.115)

I ta zvířata zde vypadala jinak než ta, která byla zavřena v ohradách. Vše zde působí jakýmsi uvolňujícím dojmem a starosti odcházejí taky rychle, jako se oblačné beránky ženou po obloze. Pastýři, kteří jako by z oka vypadli biblickým postavám, se širou Campagníí toulají přes celý rok. Campagna – ta je život i smrt, historie i současnost.

Barvou, která zde hraje zásadní roli, je fialová. Tuto barvu vidí Plojhar vždy, když Campagnu pozoruje. Fialová záře je příznakem nového dne, kdy na probouzející se krajinu začínají dopadat první sluneční paprsky. Fialová signalizuje nový, ničím nezkažený den.

Krajina s řadou olivovníků, kde stín najdete jen pod starými piniemi, v dálce se rýsují ruiny - památka na kdysi slavnou dobu této oblasti. Kde jinde než tady mohl by žít člověk boží. Ne nadarmo vzdělané lidi, žijící v této krajině, upoutala historie. Stávali se z nich amatérští archeologové, snažili se odhalit něco z minulosti kraje, tolik podobného obrazům Poussinovým¹, jak nám to líčí Zeyer.

Snad nejhezčí období, které lze v Campagni i v Římě vůbec zažít, je jaro. Slunce příjemně hřeje, ale člověk se ještě nemusí schovávat před jeho neúprosnými paprsky. Campagna je v jednom květu a i velké pěstěné římské zahrady se chystají zvědavcům odhalit své tajemství. Když všechny květiny rozkvetou, plejáda barev a záplava rozličných vůní je omamující. Člověka nutí zastavit se, sednout si, hledět a jen tiše

1 Nicolas Poussin (1594 – 1665), francouzský malíř. Inspiroval se biblickými náměty a řeckou mytologií. Charakteristické jsou pro jeho umění barevnost a smysluplnost.

vychutnávat divy přírody. Když znenadání přijde horský vítr a navíc se ještě spojí s deštěm, stane se Campagna místem nevlídným a sychravým, kde se lidem nechce vycházet ani na chvíli ven. Když déšť zesílí a změní se v prudký, který někdy trvá velmi dlouho, promění se celý ráz krajiny. Všude se lesknou louže, Campagna je celá podmáčená, pro cestování i nebezpečná. V Římě takový čas tráví lidé v kavárnách, divadlech či v galeriích. Ze všech barev teď hraje prim šedá, šedé je nebe, šedé jsou ulice i domy. Věčné město se mění jen v jakýsi stínem toho, co lze spatřit při slunci. Když déšť ustane a na oblohu se zase vrátí slunce, je Campagna ideálním místem pro pikniky.

„ Zelené, vlnící se moře travin jevílo všude velké ostrovy, temné a vonné, nesmírné to kolonie nesčíslných fialek, které pravými oblaky své k nebi se vznášející vůně celou krajinu v obrovskou, nejsladší poezii dýmající kaditelnici měnily. I ty skály nablízku, vypadající jako zbořený chrám, šedé a zvětralé, byly fialkami celé zhvězděné. Campagna zdála se ódou věčně vítězícího nad smrtí života. “ (J. Zeyer, 2001, s. 290n)

K Římu a přilehlé Campagni je obrácena pozornost autora. Jen obtížně můžeme odhadnout, do jaké míry je krajina výsledkem Plojharovy představivosti a do jaké míry přesným popisem toho, co měl Zeyer v Itálii možnost sám spatřit.

Řím je město věčné, jeho někdejší sláva je ukryta v množství uměleckých děl, která jsou zde nashromážděna, z nichž mnohá najdeme pod širým nebem na jejich původních místech. Snad proto má toto hlavní město přednost před jinými. I svými galeriemi světově proslulá Florencie musí ustoupit. Není v tomto románu však zcela odsunuta do pozadí – promlouvá skrze dílo jednoho umělce. Je jím Fra Angelico s obrazem Spasitel. Obraz vyvolává v Plojharově (i Zeyerově) myslí dojem všudypřítomného a hlavně laskavého Boha.

Zeyer upozorňuje na jedinečnou možnost navštívit galerie a vidět obrazy, které osloví duši. Nepřestává chválit estetickou stránku města, cítí se Římem okouzlen. Své dojmy přenesl i do Plojharova myšlení.

Každý z nás může vnímat Itálii i Řím a jeho okolí po svém. Řím může být divoký a hlučný. Ale může být i historickým a uměleckým centrem. Domovem rozmanitého lidského společenství. Zeyerovo líčení Říma a Campagne však ve čtenáři vzbuzuje jistý pocit melancholie a nostalgie, jejichž zdrojem je Zeyerova duše.

„ Takové zvuky jako ony, které se nyní temným vzduchem nesly a do větru a ticha zapadaly, znalas, ty zasmušilá Campagno, znalas je dobře v oněch dobách, když slula jsi ještě Latiem a když pyšný a věčný Řím ještě slávou svou nenaplňoval svět, ale když vlčice ještě kolem tebe v horách vyly pod těmitěž rojícími se jako dnes hvězdami...“

(J. Zeyer, 2001, s. 348)

Pátá kapitola

Tajemné noční uličky. Francie - Paříž

5.1 Dům U Tonoucí hvězdy

V novele, kterou Zeyer napsal v roce 1897, najdeme jedno z jeho nejlepších vylíčení lidských charakterů a jejich vývoje. Nepříliš radostné lidské osudy zasadil do města, které se stalo centrem kultury – do Paříže, již ukazuje jako město záhadné, opředené tajemstvím.

Mladý muž, lékař, často chodí okolo starého pařížského domu, který ho svým způsobem velmi přitahuje. Neví, co je na něm tak fascinujícího, ale rozhodně by

chtěl proniknout dovnitř. Navštěvuje blízký kostel, kde upoutá jeho pozornost muž v tomto domě žijící. Lékař ho tajně sleduje na cestě k domu a teprve nyní si všimne znaku hvězdy v portálu. Odtud tedy název pro tajemný dům. Náhoda opět tyto dva muže svede dohromady, když zraněného obyvatele domu přivezou do nemocnice, kde slouží i zmíněný lékař. Ten se dozvídá, že nemocný se jmenuje Daniel Rojko a je původem ze Slovenska. Svěří mladému lékaři mnoho příběhů ze svého dětství i z dospělosti, kdy se musel protloukat světem. Jeho snem bylo herectví, ale nenašel nikde angažmá, které by ho uživilo. Rojko pozve lékaře do domu, a splní mu tak jeho touhu. Lékař si vytvářel představy o domě s hvězdou, ale teď konečně má reálnou možnost poznat ho zevnitř. Seznamuje se postupně s některými obyvateli – například se třemi starými ženami, jež žijí společně a z nichž žádná neměla nikdy na růžích ustláno. Jedna trpí již demencí, druhá žije ve falešných představách, že byla oloupena o svou krásu. Třetí, nejmírnější, je jim jakousi milosrdnou sestrou. Tato žena, Celestina, přišla při bouři o svého manžela, který byl rybářem. Ujala se role ošetřovatelky dvou svých pomatených družek. Kvůli nim se bytu, v němž žijí, přezdívá „Klec pomatených“. Lékař poznává ještě jednu obyvatelku domu. Je jí postarší prostitutka, kterou týrá její mladý milenec. Ona ho vášnivě miluje, on je s ní jen proto, že mu dává peníze. Lékař se jen stěží brání navštěvovat dům skoro každý den. Má však povinnost k Rojkovi, který je vážně nemocen, a vypadá to, že nebude již dlouho žít. Navíc trpí bludy, rozmlouvá s postavami, které zde nejsou. Lékař se dozvídá o příčině prapodivného chování svého pacienta. Rojko se v mládí dostal s jedním šlechticem do Anglie. Poznal šlechticovu krásnou sestru, do které se vášnivě zamiloval, ale nesměl své city prozradit. Dívka se má vdát za ženicha vybraného rodinou, ona však miluje jiného. Její vyvolený ale rodinou schválen nebyl, protože je vášnivým hazardním hráčem. Rojko se stane dívčiným poslem. V osudné chvíli ale její dopis milenci nepředá. Ten na druhý den musí prchnout ze země, protože v souboji zabil soupeře. Rojko se domnívá, že když přetrhal milenecké pouto, bude dívka jeho. Brzy pochopí, jaký důsledek čin, kterého se dopustil, bude mít. Milenec v cizině zemřel a dívka, mezitím dle plánu rodiny provdaná, chřadne. Když už je na smrtelné posteli, Rojko ji vyjeví pravdu a žádá o odpuštění. Dívka však dříve zemře, než mu stačí odpustit. Proto nyní v Paříži Daniel tolik blouzní, zdá se mu, že má na rukou krev dvou nevinných lidí a svědomí ho pronásleduje. Zblázní se i z pocitu, jakou moc měl, když rozhodoval o lidských životech, když měnil osud milenců.

Lékař chce z domu prchnout a nikdy se sem už nevrátit, avšak ještě nemůže. Virginie, padlá žena, spáchá sebevraždu, protože ji její mladý milenec opustil. Otráví se kouřem. Lékař v hrůze opouští dům, ale po několika hodinách se k němu opět vrací. To už však dům U Tonoucí hvězdy hoří. Nikdo si nevšiml, že v pokoji mrtvé Virginie doutnalo. Většina obyvatel z domu se zachránila, zůstalo v něm Rojkovo tělo, neboť mezitím zemřel. O život přišly také všechny staré ženy z „Klece pomatených“, neměly možnost dostat se ven.

Zajímavým prvkem je filozofický spis, který má lékař číst umírajícímu Rojkovi. Jde o traktát de Quinceyho o Levaně a matkách žalu¹, o bytostech, jež nás provázejí životem a určují naše jednání.

5.2 Paříž, pohled na město z mnoha zorných úhlů

Zeyer se v Paříži překvapivě nevěnuje největším a nejznámějším památkám, které jinde upoutávají jeho pozornost. Nechá k sobě promlouvat stavby méně známé, ale s vnitřním kouzlem. Kostel i dům, které v této novele zaujímají přední místo, jsou typické spíše pro tu část Paříže, v níž se nacházejí a která není tolik známá turistům. Autor na sebe nechává působit atmosféru křivolakých uliček, temných zákoutí a tajemných domů. Vydáte-li se v noci v tomto krásném městě na procházku, pak tato místa jistě také někde objevíte. Zeyer hned v úvodu věnuje pozornost kostelu svatého Juliána². Tento malý chrám s gotickými základy je velmi pozoruhodnou architektonickou stavbou. Svou velikostí nemůže soutěžit s pařížskou katedrálou Notre Dame, ale přesto má jistý půvab. Opět se zde děj alespoň částečně točí okolo sakrální stavby. Vypravěč tento chrám navštěvuje večer, kdy vzduch je naplněn vůní kadidla a na všechny doléhá pocit, při kterém běhá mráz po zádech. Jak Zeyer píše, byl to kostel hlavně pro cizince, kteří přechodně v Paříži bydleli. Nejvíce se sem chodili modlit křesťané původem ze Sýrie, i tím byl tento kostel tolik ozvláštněn. Najednou jako byste nestáli uprostřed jednoho z nejrušnějších evropských měst, ale v místech, kde je písek, poušť a kde se odehrávají nejstarší dějiny lidstva. Nedaleko se nacházejí široké bulváry s množstvím kaváren pro hlavní město Francie

¹Thomas de Quincey (1785-1859), anglický filozof a literární kritik. Levana a matka žalu, kniha vizi vyšla roku 1827.

² Kostel sv. Juliána Pohostinného stojí na náměstí René Viviani. Stavba pochází ze 13. století. Původně až do konce 16. století sloužil pro volbu nového rektora pařížské univerzity.

typických. Domy v okolí kostela jsou velmi staré, kdysi jistě patřily zámožnějším občanům. Teď už jejich sláva zašla, místy jsou to velmi zchátralé příbytky. Jen šero a noc jsou k těmto uličkám milosrdné, neboť nedají vyniknout oprýskaným omítkám, poničeným dveřím a rozbitým oknům.

Zeyer i v této novele pracuje pro zdokonalení obrazu atmosféry města s barvami. Pro francouzské královské město vybral barvu světle modrou. Evokuje jakési přítmí, blížící se noc, kdy lze ale ještě rozeznat obrysy budov a postav, kdy jakási mlha či opar se vznášejí v ulicích.

Okolí kostela a domu, o kterých se hlavně autor zmiňuje, porovnává s Itálií. Právě ta starobylost uliček a patina na domech připomínají jisté části staré Florencie, kde jsou domy na sebe nahuštěny stejně jako zde. Jsou to čtvrtě, kde se neprocházely davy lidí, které nebyly vyhledávány pro své památky. Turistova noha sem zabloudila spíše omylem, ale přesto byl člověk okouzlen. Tady teprve měl možnost poznat, jak město doopravdy vypadá, jak se v něm vlastně žije. Paříž - to nejsou jen široké ulice, malířská centra na Montmartru¹ nebo obchůdky na bulvárech. Obyčejný Pařížan nebydlí v honosných palácích v centru, ale právě v takovýchto domech na okrajích, v uličkách, které jsou tak úzké, že jimi kočár neprojede. Domy, které bylo možno spatřit v bezprostřední blízkosti kostela, spojovala jedna stejná věc - všechny pokrýval nános prachu a špíny. Dlouhá léta se nikdo nezabýval jejich opravami nebo zvelebováním. S mnohými se asi neudělalo nic od jejich postavení. Řada z nich měla díry ve střeších, otlučené portály, na nichž už erby a emblémy dávno nebyly čitelné. Mnoho domů vzájemně spojovaly chodby a často bylo možno spatřit z ulice schodiště, které vedlo do nuzných příbytků ve vyšších patrech. Člověk musel být opatrný při stoupaní vzhůru, protože i schody měly svá nejlepších léta za sebou a místy hrozilo, že se propadnete.

„ Obzvláště ty schody účinkovaly často na mou obraznost: nebyl bych se divil, kdyby náhle z některých se byl proud krve lil, tak vypadaly tragicky! Co se mohlo vše v těch domech dít! Tam v tom čtvrtém patře, kde na okně sedí černý kocour, nějak jiný než obyčejný kocour, mohla by bydlet čarodějnice, a ta stará žena s visícími šedivými vlasy, lající nesrozumitelně někomu z okna pátého poschodí a potřásající s divokými posunků oběma pěstmi do prázdna, jezdila zajisté za temných nocí povětrím na „černé mše“ samého Satanáše.“ (J. Zeyer, 1972, s. 14)

¹ Montmartre, pařížská čtvrť, již dominují bazilika Sacre Coeur a kabaret Moulin Rouge.

Ty domy probouzely v člověku fantazii, vymýšlel si celé příběhy o jednotlivých obyvatelích, podle vzhledu okna usuzoval, čím se ti lidé zabývají. Působí to jako pohádka a jen ten, kdo tyto domy spatří, může rozhodnout, jaký pohádka bude mít konec. Zeyer ponechává domům jejich tajemno, a i postavy, které potkává vypravěč v ulicích, jsou něčím záhadné. Nikde nejsou děti, není slyšet, že by si zde hrály, křičely, že by v těchto ulicích panoval normální ruch. Domy v novele Dům U Tonoucí hvězdy nestojí za takové popisy, jako tomu bylo v italském Římě. Z Paříže si neodnášíme upozornění na významné umělecké skvosty. Zeyer chce, abychom z Paříže měli hlavně dojem, pocit.

Děj se točí okolo domu, který stojí hned naproti kostelu svatého Juliána. Dům má velmi chatrné vzezření, ale vypravěč je jím přesto přitahován. Tuší, že se v něm skrývá příběh. Při bližším zkoumání stavby si všimne, že má v portálu zachován ještě kus hvězdy, neklamně znamení, že dům byl kdysi ne zcela obyčejný. Heraldické označení už částečně smyl čas, ale přesto znak hvězdy byl stále rozeznatelný. Vypravěč proto sám dává domu název Dům U Tonoucí hvězdy (tonoucí v zapadající slávě a kráse nejen své, ale později, jak nám vyplyne z děje, i svých obyvatel).

Vypravěč - lékař v této novele cítí, že po náročné práci s nemocnými je pro něho toulání se pařížskými ulicemi osvěžujícím momentem, kdy může nabrat nový dech. Jeho kroky vedou pokaždé jiným směrem, ale vždy se stácejí k místu jeho nejoblíbenější siesty - ke kavárně na bulváru St. Michel¹, kde se pravidelně scházivali studenti různých fakult.

Nejkouzelnější na oněch bulvárech, jimiž Paříž vyniká, je neustálé osvětlení za tmy a ve dne pravidelnost v rozmístění stromů, které lemují každý z nich. Hlavní ulice byly stavěny až s obdivuhodnou pravidelností a svrchu vypadají jako neustále se protínající čáry. Jen ty nejstarší části, kde žily osoby spíše chudé, byly odlišné.

Jako ve všech městech v Zeyerových dílech ani zde není zapomenuto na řeku. I když nikdy není přímo vtažena do děje, pravý a věrný obraz města dotváří. Zde poprvé řeka jakoby ožívá, protože po ní plují velké lodě, které slouží zábavě a převozu turistů. Hladina je zbarvena do temně zelena, řeka je opravdu hluboká. Nekonečně se valící vodní proud vyvolává potřebu zastavit a popřemýšlet o životě.

¹ Boulevard Saint – Michel je ulice v Latinské čtvrti v Paříži. Dnes jako kdysi je to centrum života studentů. Najdeme zde celou řadu kaváren a malých knižkupectví.

Prostřednictvím vypravěče se také dostaneme do útrob jednoho z těch nešťastných zchátralých domů, konkrétně do domu s hvězdou v portálu. Uvnitř působí ještě starobyleji a méně udržovaně než zvenčí. Je to známka toho, že už se nenacházíte v luxusní Paříži, ale v Paříži obyčejného, chudého člověka. Na chodbách je neustále šero, okna jsou většinou jen malá, nepropouštějí dostatek světla. Schody do pater jsou často rozviklané a nikdy se nikomu nepodaří jít tiše, protože po každém kroku zavržou. Úklid těchto společných prostor nebývá častý, každý si hledí jen vlastního příbytku. Navíc nikdy nejsou peníze na to, aby se něco alespoň trochu vylepšilo. Peníze stačí pouze na nutné a nevyhnutelné opravy. Za všemi dveřmi vedoucími do bytů se skrývaly mnohé lidské osudy. Například v pokoji tří starých žen, kterému se hanlivě říkalo „Klec pomatených“, bylo patrné, že každá jeho obyvatelka si sem chtěla přinést to nejcennější, co měla. Zchudlá šlechtična zde měla nádhernou a vyřezávanou postel s nebesy, zdobily ji závěsy z kdysi drahé látky, teď už místy vyspravované a pomalu rozpadající se. Žena, která trpěla pocitem, že jí někdo sebral krásu, seděla zase ve starožitném křesle, které však častým používáním ztratilo veškerý půvab. Smutně vypadaly tyto pokoje, dokazovaly, že lidské štěstí pomíjí velmi rychle. Co nás ale na rozdíl od pohledu zvenjšku může překvapit, je nebývalá čistota jednotlivých bytů. Každý dbá úzkostlivě, aby alespoň to málo, co má, bylo v naprostém pořádku. I přesto, že v tomto domě žila žena, která se živila prostitucí, byl její pokoj velmi hezky a čistě upravený. V Rojkově pokoji stál krásný empírový sekretář, nyní již značně omšelý. To byl jediný kus nábytku, který stál za zmínku. Vypravěč si detailně prohlížel onu místnost a objevil několik vět vyrytých do skla okenní tabule, které svědčily o tom, jak mnoho osudů tudy prošlo, jak většina těchto lidí bojovala za své přežití.

„ Co zapomenutých vzdechů a výkřiků, modliteb a kleteb slyšel tedy teprve as ten starý dům ve vetkých svých, ale pevných zdech! Co zapadalo a utonulo v jeho stínu as tonoucích hvězd! Ó té pomíječnosti lidských osudů!“ (J. Zeyer, 1972, s. 55)

Dojem z Francie může být pro čtenáře neutěšený, autor si je toho plně vědom, tudíž se snaží tento pocit zmírnit a u své tajemné a smutné Paříže hledá vhodný kontrast. Najde ho až při líčení zajímavého života rybářských vesnic v Bretani¹.

¹ Bretaň leží v západní části Francie. Dříve s hlavním městem regionu Nantes, dnes je jím Rennes.

Zeyerovo líčení Paříže není reálné spíše snové. Nechává se unášet fantazií. Zdá se mu sen, že putuje zcela sám městem a přijíždí parníkem až k St. Cloud², kde se kochá krásnou vyhlídkou. Přemýšlí o filozofii, o životě, přemítá o rodné zemi. Pohledy do krajiny v okolí Paříže v něm probouzejí myšlenky a vzpomínky dávno již zasunuté hluboko v paměti.

6. kapitola

Praha

Julius Zeyer byl bezpochyby vášnivý cestovatel. Podnikl mnohé cesty i do vzdálenějších zemí. Z každé si přivezl množství zážitků, které zužitkoval ve své tvorbě. Při popisech evropských měst nebyl nikdy strohý, jaké emoce v něm místa vzbuzovala, takové se pak objevily i v jeho příběhu. Své prožitky často za pomoci hlavního hrdiny stylizoval do příběhu.

Ale místo, k němuž choval ty nejsilnější city, byl především domov. Obraz Prahy je v Zeyerově tvorbě idylický. V řadě svých děl Zeyer Praze věnuje dostatek prostoru, často ji srovnává s městem, o kterém hovoří jako o dějišti příběhu. Pražský obraz vyjde ze souboje často jako vítěz. Praha se nám zřetelně objeví ve dvou

2 Saint Cloud je dnes předměstím Paříže.

Zeyerových dílech: v Janu Marii Plojharovi a v básnické skladbě Olgerd Gejštör, neboť hrdinové obou příběhů jsou k Praze poutáni svými vazbami citového rázu.

6.1 Jan Maria Plojhar a české země

Po trmácivých cestách se autor těší domů a svou touhu vtiskne i do duše hlavního hrdiny románu Jan Maria Plojhar. Ale nejen Praha zde má své místo, jako Havranice si lze představit Vodňany s jejich téměř venkovskou atmosférou. Po detailním a věcném popisu evropských měst je zcela jasné, že pokud jde o Prahu, Zeyer nedokáže být objektivní. Praha mu leží v srdci, je to místo jeho šťastných dětských let. Trpí za Prahu, stejně jako Plojhar hovoří o tom, že Praha není svobodná, že se v ní mluví řečí, která jí není vlastní. Snaží se apelovat na čtenáře za pomoci Janových vážných promluv s cílem přimět je, aby pomohli Praze vrátit její českou tvář.

V románu Jan Maria Plojhar je Praha snovým městem, které nemá nedostatky. Je to město krásné, ale jeho krása nemůže vyniknout, když zde vládnu lidé, kteří sem nepatří. Hrají si na vladaře, ale nádheru Prahy a její bohatou historii docenit neumějí. Plojhar, který zde vlastně vyjadřuje nahlas autorovy myšlenky, má strach, že za chvíli z majestátnosti českého hlavního města nezbude nic. Vidina zářné budoucnosti Prahy je velmi zkalená. Láska k české zemi a k Praze byla v Plojharovi zaseta již v útlém dětství zásluhou staré chůvy Běty, která svým vyprávěním v chlapci vzbudila zájem o českou historii. Viděl Čechy jako zemi plnou bájných rytířů konajících udatné činy a hrdinů na koních. Praha pak byla místem kouzelným, kterému velkou slávu předpověděla již kněžna Libuše. Když začínala Běta vyprávět, zapomínal Jan na svět kolem a utvářel si vlastní obraz Prahy. V dospívání byl pak hodně zklamán, když svou Prahu nenašel. Stejně okamžiky zažíval sám Zeyer - také jemu stará chůva vyprávěla o krásách vlasti, o slavné historii Prahy. I on si své město vysnil. A vzhledem k tomu, že v pražských ulicích nenašel nic z toho, co si představoval, nezbývalo mu nic jiného, než svou představu přenést do svých děl.

Plojhar chtěl být básníkem a jeho Praha mu připadala dostatečně poetická. Při toulkách městem hledal místa velkých historických událostí. Měl pocit, že v Praze je sám součástí dějin. Když se do Prahy po několikaleté přestávce zase vrátil, podvědomě očekával, že ji najde stejně krásnou, jakou si ji uchovával v mysli, když odcházel do vojenské akademie. To byl však ještě dítětem, jeho paměť vše

zkreslovala. Nechtěl si uchovávat věci nepěkné, dal v paměti prostor jen příjemným vzpomínkám na Prahu.

„ Byl nadšen krásou Prahy a ve svém nadšení nechtěl ani zpozorovati, jak ji nyní každým dnem více kazí a svými „opravami“ a svým nemotorným „obnovováním“ a banálností těch svých „nádherných nových budov“ o její ráz, o poezii její olupují. Ubytoval se na Hradčanech, nechodil téměř dolů do města a nemohl se vyhlídkou z oken svých pokojů nasytit, která se otvírala na Hlubokou cestu a jediný svého způsobu pohled na město, na Petřín a na Vltavu, ztrácející se v mlhách mezi modrými pahorky, poskytovala.“

(J. Zeyer, 2001, s. 84)

Praha je zobrazena jako město, které v sobě má velmi mnoho odlišných věcí. Jsou zde známé sakrální památky, velké šlechtické paláce stojící hned vedle kostelů. Je zde řeka, která protéká velkou částí Prahy, ale také pahorky s překrásnými vyhlídkami na celé město. Praha je městem plným protikladů. Plojhar si záměrně vybírá podnájem v domě na Hradčanech, má hezký výhled, může pozorovat život v ulicích, ale nemusí se vídat s lidmi. Jejich řeč by mu tento idylický pohled z oken pouze pokazila. Sžít se se svým rodným městem pro něho nebylo překážkou, protože k němu choval vřelý city, horší už to bylo s adaptací do nové pražské společnosti. Prahu měl rád, ale Pražany nevyhledával. Přišli mu nadutí, pyšní a hloupí, on zase na ně působil trochu jako by byl nenormální. Přesto se rád vydával na procházky při zapadajícím slunci, kdy byla Praha ozářena zvláštním oranžovofialovým světlem. Velmi často a rád naslouchal hlasu zvonů, které zněly z pražské Lorety, připomínaly mu zvuky lodí, na kterých sloužil. Loretánské zvonky¹ však podle Jana měly velmi truchlivý hlas.

„ Za chvílku přicházela tichým vzdechem vlnící se, sladká, stříbrojasná píseň loretánských zvonků pod staré stromy; byly ty zvuky jako dušinky právě zemřelých dítek, letící za zlatými mráčky k nebi. Bylo to tak prosté, tklivé, smutné a milé. Dojaly ho hluboce, tak hluboce, že si zakryl rukou tvář.“ (J. Zeyer, 2001, s. 90)

¹ K Loretánským zvonkům se váže jedna z nejpůsobivějších pověstí. Kdysi žila v Praze chudá vdova s mnoha dětmi. Jediné, co měla, byla šňůrka se stříbrnými penízky. Když v Praze udeřil mor, i jí začaly umírat děti. Za každé nechala zazvonit v Loretě. Když už zůstala sama a věděla, že umře, bylo jí smutno, protože za ni nikdo zazvonit nemohl. Po její smrti se však zvonky rozezněly samy.

Autor zde rovněž popisuje kasárna na Hradčanech, kde bydlí snad jediný přítel Plojharův. Tyto budovy ale nesloužily vždy jen vojenským úřadům, dříve zde byl ženský klášter, který ale nešel reformám Josefa II. a byl zrušen. Vše už zde bylo uzpůsobeno vojenským potřebám, avšak některé malé detaily dávaly stále tušit, že původně šlo o budovu církevní. Celá stavba je zbudována v barokním slohu, má bohatou interiérovou výzdobu. Z kasárenského dvora vedl vchod do bývalé klášterní zahrady, která nyní sloužila jako místo pro odpočinek vojáků. Tam, kde sestry kdysi pěstovaly bylinky, byly postaveny stoly a lavice, opodál se hrály kuželky a nikde se nenašla ani stopa po zbožném životě. Pouze majestátné kaštiny byly němými svědky bývalého života kasáren. Podle Plojgara byly již budovy i zahrada znesvěceny. Přesto toto místo i celou Prahu miloval. Proto ho na nejvyšší míru rozčílilo, když někdo město pohanil, když tvrdil, že Praha je jen prostou vesnicí, kde se nic neděje a žijí zde pouhé stíny.

Praha je pro Plojgara domovem, který mu byl ale ukraden, proto se tolik upnul na Havranice, tichý zámeček blízko lesa. Havranice jsou lázněmi pro duši, kde lze žít, aniž by byl člověk zvědavě pozorován společností. Havranice jsou pravým domovem, bez přetvářky, s jistotou, kterou každý potřebuje. Nedaleko zámku byl rybník, kam chodil Plojhar často se svou matkou. Byly to tiché procházky, ale jim dvěma ke štěstí stačily. Zámek obklopovaly lesy a nedaleko tekla řeka. Dětská mysl se zde cítila uvolněně a představovala si kolem Havranic celou pohádkovou říši. Po návštěvě Havranic se Plojharovi zdála Praha najednou obyčejná a šedivá, omezená na vyhlídku s jediným oknem vedoucím z pokoje do ulice. Nikde nešuměl les a nebylo možno strávit celý den venku v přírodě. V Havranicích mohl celý den pobývat mezi poli, hrát si a užívat si čerstvého vzduchu. Proto měly Havranice pro chlapce tak velké kouzlo. Zámek byl pravým šlechtickým sídlem, kolem nějž byl zbudován vodní příkop. Když zde pobýval Plojhar, už příkop neplnil svou původní funkci. Byla zde již zahrada, které se dařilo. Půda, byl mokrá a zásobená živinami, když zde po mnoho let existoval vodní příkop. Chyběly mu sice labutě, ale slunečnice a růžové keře mu jejich krásu bohatě nahrazovaly. A tady se v něm, při pohledu na Havranice, probouzela touha být básníkem.

I pro zobrazení Havranic měl Zeyer typickou barvu, bylo to mléčná barva s odstínem zlatavé. Barva, kterou si Plojhar pamatoval z Havranic, když se probouzel. Nad rybníkem byla ještě hustá mlha, ale přesto bylo patrné, že za chvíli se

vše sluncem rozjasní. Havranice musely mít barvu bílou, která pro Zeyera byla velmi důležitá. Podle ní si vybíral i svůj budoucí domov ve Vodňanech. Nepřipisuje zde místu pouze jednu barvu, ale v každém kousku krajiny vidí jiné barevné spektrum.

Cit., Nebe bylo zelenavé, čisté, jen několik fialových stálo na něm oblaků, temné lesy na pahorcích měly nad sebou jakousi šedozelenou zasmušilou glorii a linie obrysů jejich vrcholků byly měkce neurčité a zdálo se, jako by vibrovaly. Holé kopce byly růžové a měly hluboce modré rýhy a pláty, všechny budovy byly bílé, stromy na pláni jako z bronzu, rybník bledosiný, louky slabě zlacený a strniště a rákosí plály jako dlouhé purpurové pruhy. Byl to nevýslovný půvab, sladký a elegický.“ (J. Zeyer, 2001, s. 100)

Havranice jsou místem pro básníka. Plojhar zde nachází verše pro své básně, cítí, že tady by mohl vytvořit svá největší díla. Často si Plojhar četl v knihách velkých básníků, aby načerpal inspiraci. Procházel se havranickým okolím, hleděl do přírody a básně mu samy tanuly na mysli. Jak je v tomto ohledu Plojhar stejný jako Zeyer, sám autor ve Vodňanech prošel snad všechna místa, dlouhé procházky mu pomáhaly při tvůrčí práci.

Plojharovo vidění Prahy je shodné se Zeyerovým. Zobrazení Prahy jako královny města a Havranic jako místa odpočinku je pro Zeyera typické. Sice v románu volí jinou postavu, ale promlouvá k nám skrze ní sám autor. I na něj působila v dětství Praha jako kouzelné město plné dobrodružství. V Havranicích zase můžeme vidět Vodňany, kde se rozhodl trávit svůj zasloužený odpočinek. V románu Jan Maria Plojhar je Zeyerovo vidění české země nejrozsáhlejší, ale také nejvíce emotivní. Ke své vlasti nedokáže být kritický.

6.2. Olgerd Gejštor a Praha

Básnická povídka Julia Zeyera s podivným názvem Olgerd Gejštor nás zavádí do Prahy 1. poloviny 16. století. Mladý a nemajetný šlechtic, původem z Litvy, putuje za obrazem Prahy. O slavném městě mu doma vyprávěla maminka, protože její rod pocházel z českých zemí. Vyprávěla, jak jejich babička milovala Prahu, jak je toto město kouzelné a má rytířskou atmosféru. Právě tyto příběhy z dávných a slavných rytířských dob formují celou Olgerdovu osobnost, touží účastnit se bojů, nevyhýbá se nebezpečí. Ale jeho mladická naivita je krutě potrestána hrůzami, které jako voják musel prožít. Pochopí, že válčení pro jeho duši není, ale vnímá, že v litevské chalupě se jeho sny nesplní. Olgerd Gejštor je literární postavou, která

v sobě nese všechny ctnosti tehdejší doby. Ostatním může být pro smích, ale chytrí lidé brzy pochopí, že takto by měl vypadat skutečný rytíř – ochránce.

Olgerd Gejštör sice pochází ze šlechtického rodu, ale je to šlechtic velmi atypický. V Praze se mu nejen proto říká „rytíř paní Chudoby“. Ve své ještě mladické nerozváženosti se velmi rychle pro něco nadchne a bojuje za to celým srdcem. I jeho charakter a pocity jsou zcela zjevné a dalo by se jich snadno zneužít. Což činí jeho příbuzný. Olgerd je zklamán, když nenachází v Praze takové lidi, o kterých snil.

Příběh začíná autorovou vzpomínkou na jednu procházku po Praze, jejíž cílem byla Bílá hora s tamní oborou a letohrádkem Hvězda. Je to místo spojené s nejsmutnějšími okamžiky národních dějin. U zdi obklopující oboru stála Zeyerova vila (v této vile v Liboci má Zeyer pobývat s matkou). Děj básnické povídky časově zasadil do dob, kdy letohrádek ještě nestál a měl se začít budovat. Zeyer se svými verši snaží vytvořit pro čtenáře působivý obraz Prahy a vystihnout její atmosféru v době, kdy na český královský trůn usedl Ferdinand I. Habsburský a Anna Jagellonská. Královna Anna je zde představena jako žena, která chápe svůj královský úděl jako povinnost pomáhat potřebným. K ní se lidé obracejí se svými prosbami a bolestmi. Pražané ji pro její laskavost a zbožnost mají rádi a váží si jí.

Olgerd se cítí být hrdinou, ale českou zemi pořádně nezná. Poznatky – mnohdy zkreslené – čerpal pouze z vyprávění své matky a také od starého kmeta, který u nich žil. Prahu si představoval jako čarovný prostor, kde vítězí dobro. Domníval se, že Praha se musí podobat ráji, proto začal tak silně toužit po tom, aby ji směl navštívit. Netušil, co ho tam čeká, ale domníval se, že je pro něj přímo stvořená.

Svou nevinností okouznil pana Lva z Rožmitálu, který ho přijal do svých služeb. Olgerd se mohl nastěhovat do domu na Novém Městě, který šlechtici patřil. Dům byl už dlouhou řadu let neobydlený a neudržovaný, ale Olgerd v něm pobýval rád. Mohl zde v klidu snít o rytířích, o čestném jednání, s nimiž se zatím v Praze nesetkal a jeho sny se s realitou rozcházely. Z celého domu nejvíce se mu líbila stará a zpustlá zahrada, která k němu náležela. Často trávil čas pod mohutnými lípami, které mu připomínaly sad doma na Litvě. Jako jediné v zahradě kvetly růžové keře. Rád se do starého domu vracíval, připadal mu jako hráz mezi světem jeho představ a světem vnějším, jako bezpečné místo. Nerad opouštěl své sny, nerad omezoval svou fantazii ve prospěch reality. I když dům nebyl nejkrásnější a volal po důkladné opravě, Olgerd v něm trávil tiché a pokorné chvíle s bezmezným nadšením. Tady žil takový

život, po jakém už v daleké Litvě toužil, jaký si přál. Miloval českou královnu a cítil se dostatečně silný vykonat pro ni cokoliv.

Nejkrásnější a nejzajímavější zážitky měl Gejštor z korunovace královského páru. Ulice byly plné lidí, brány byly slavnostně vyzdobeny. Ve městě panoval velký neklid z očekávání slavné chvíle. Z oken vlály praporce a visely z nich drahé koberce, v ulicích hrála hudba. Vše mělo slavnostní ráz. Hlučná radost, měšťané a radní odění do drahých šatů, to vše naznačovalo, že se blíží velká událost. Olgerd však všeobecné nadšení a radost nesdílel – v hlučných ulicích hledal svou Prahu, vlastně svou představu tohoto města, které bylo zhmotněním jeho snu.

*„ A Olgerd hleděl snivě na řeku,
jak ve slunci se blýská večerním,
na Petřín, který polit zlatem byl,
na hrdé Hradčany, jež na nebi
se chmurně rýsovaly na sivém
a vzduchem jak by stříbro lilo se,
a jarní tušení již chvělo se,
tím stromovím na tichých ostrovech
tam dole v proudech šumné Vltavy,
a zvonů hudba byla slavná tak,
jak velkonoc když slaví křesťanství. ” (J. Zeyer, 1959, s. 24)*

Velmi výstižně je ve skladbě líčen Pražský hrad se svým okolím, kde se procházela královna Anna. Jelení příkop dostatečně chránil její obydlí a vanul z něj příjemný chlad, tolik potřebný v dusném létě. S úctou a obdivem hleděl mladý šlechtic na nejhonosnější církevní stavbu, na chrám svatého Víta. Fascinovala ho zdejší oratoř. Měl však chrám nejráději časně z rána, kdy ještě nebyl naplněný věřícími a v klidu bez vyrušování bylo možné si vychutnat krásu jeho architektury. Barevnými okny se lámalo světlo a vytvářelo úžasné obrazce, jejichž nádhera mladému šlechtici přímo učarovala. Okouzleně vnímal ušlechtilý chrámový interiér, který jediný mu připadal vhodný pro rozmluvu s bohem. Každý den zde Olgerd vykonával svou pobožnost, nejen pro krásu chrámu samotného, ale proto, aby zde mohl vídat královnu Annu.

*„ Chrám Svatovítský, lunou ozářen,
svých oblouků a fiál hustý les
na noční nebi bájně zjevoval*

*a vzhůru rost, kamenná modlitba,
tak vzletu pln, tak svatě, tajemně,
že Anna maně zastavila krok.*“ (J. Zeyer, 1959, s. 49)

Velký prostor poskytl Zeyer rovněž obrazu sadů pod Hradem, ve kterých se odehrává část děje, odkud je pěkný pohled na Prahu. Olgerd je navštěvuje nejčastěji v noci, kdy zde nikým nerušen může snít o Praze. Rád pozoruje řeku, která se mocným proudem valí městem. Zdá se mu, jako by zpívala o věčné a nehynoucí slávě Prahy i celých Čech.

Olgerd, podobně jako na počátku autor, do obory na Bílé hoře zavítá. Ocitne se tam vlastně náhodou, trápí ho neveselé myšlenky, tudíž ani nesleduje, kam a kudy se ubírá. Přichází do obory, kde hučí vítr, což ještě umocňuje chmurnost jeho myšlenek. Obora je kolem dokola obehnána mohutnou zdí, ale Olgerd se přes ni snadno dostal dovnitř. Tam už ho vítal mech měkký jako koberec a Olgerd ulehł pod jeden z velmi starých dubů a pozoroval mraky.

Olgerd se cítí být velmi nemocen, lituje svého příjezdu do Prahy. Domnívá se, že nastal jeho konec. Chce se ještě svěřit Anně se svou láskou. Tajemství ale zaslechne nepovolaná osoba a jde vše oznámit králi. Ferdinand se nad nečestným chováním rozzlobí a Anně svoluje navštívit Olgerda. Šlechtic je návštěvou královny překvapen, přísahá jí, že splní vše, o co jej požádá. Však chce se ještě podívat na Litvu. Přání je mu splněno, když se však vrací do Prahy, přijede na smutnou událost – pohřeb královny Anny. Sám Olgerd je vysílen, ulehá na práh bývalého příbytku a umírá. Jeho tělo najdou až na jaře a je pohřben jako neznámý člověk.

7. kapitola

Obrazy měst v korespondenci Julia Zeyera

Zeyer si psal – jak už bylo uvedeno na jiném místě – s celou řadou přátel, příbuzných a známých. Pro nás jsou důležité dopisy, které byly inspirovány autorovými pobyty v evropských metropolích. Vzhledem k tomu, že jich je mnoho a Zeyer se v nich s různými adresáty dělí o své poznatky, dojmy a zážitky, pokusila jsem se vybrat jen některé, u nichž jsem měla pocit, že se o tom či onom městě vyjadřují nejvýstižněji.

Pokusila jsem se zároveň charakterizovat soubor dopisů jako celek a ukázat, čím Zeyera města přitahovala, případně odpuzovala.

Věnuji pozornost dopisům zabývajícím se Francií a Paříží, dopisům reflektujícím spisovatelův vztah k Praze a dopisům, které informují adresáty o Zeyerově novém bydlišti – Vodňanech – a o pocitech a dojmech, jež v něm toto nevelké jihočeské město vzbudilo.

7.1 Korespondence věnovaná Paříži

„ Pište mi do Paříže, kam se bohužel dříve vrátím, než mi milo. Ale konečně miluji Paříž tak, že se tam zase těším.“ (B. Heritesová /ed./, 1941, s. 77)

7.1.1 Z dopisů Františku Heritesovi

Pokud jde o Francii a Paříž pokusila jsem se souhrnně charakterizovat korespondenci s Františkem Heritesem z roku 1889, přítelem, který mu zajišťoval

nové bydlení ve Vodňanech. Kromě těch „obyčejných lidských starostí“ obsahují dopisy řadu Zeyerových poznatků z Paříže i celé Francie, kde spisovatele zaujala především tajemná a silným keltským vlivem poznamenaná Bretaň.

Zeyer s nadšením líčí Paříž jako město mnoha tváří, kde není nikdy nikomu dlouhá chvíle. Sám pilně navštěvuje všechna nová představení v malých divadlech. Francouzské hlavní město se může chlubit tím, že v kultuře je vždy o krok napřed před ostatními evropskými metropolemi. Zeyera zaujalo zejména loutkové divadlo, které navštívil hned několikrát. V dopise Heritesovi si stěžuje na jediné - a to na počasí. Dopis je datován v březnu roku 1889 a jeho pisateli v Paříži nic nepřipomíná jaro, ale spíše blížící se podzim. Přesto od něj francouzská metropole dostává pochvalu za množství výtečných kaváren. Zeyer se snaží poznávat město nejen jako cizinec – turista, ale usiluje proniknout do jeho atmosféry, sžít se s ním, poznat způsob života obyvatel. Zúčastní se dokonce, i když pouze jako pozorovatel, protestního pochodu obyvatel ve prospěch chudých. Nelíbí se mu však radikální hesla a postoje socialistů, kteří podle něho zamýšlejí z Paříže udělat nové centrum revoluce. Přesto má radost, jeho pobyt v Paříži je velmi pestrý. Ale vzápětí se svěruje, jak ho láká klid a ticho venkova, kde by ho nerušila bujará společnost.

Zeyer podniká často výlety na různá pařížská předměstí. Okouzilo ho St. Cloud, kde se nacházely ruiny kdysi honosného zámku. Jeho romantická duše básníka zde našla vysněnou krajinu. Obklopovala ho historie, byl zde většinou sám, nikým nerušen. A pokusil se zde dokonce tvořit. Do centra Paříže se navracel až za soumraku. Nepříjemně ho překvapily tamní oslavy Velikonoc. Přišly mu příliš hlučné a nadmíru okázalé. Paříž se mu tam na chvíli zprotivila, ale stačila jedna ranní procházka po bulváru, kdy ještě celé město vespávalo, a jeho láska k němu se zase vrátila.

V Paříži nikdy nezůstával Zeyer dlouho, chtěl procestovat větší kus Francie. Jeho další zastávkou je Bretaň, jejímuž krajinnému kouzlu podlehl. Podle jeho slov, právě tady mohl vdechovat atmosféru staré Francie, kdy zde ještě sídlili Keltové. Jediná potíž, s níž se potýkal, byla jazyková. V okolí Bretaně se totiž mluvilo nářečím a čistá spisovná francouzština Zeyerovi mnoho platná nebyla. Utíkal také často na pobřeží, lákalo ho moře. Připomínalo mu divoké rozběsněné zvíře. I když počasí nebylo nejlepší, koupel si nenechal ujít. Velmi hezky ji popisuje v dopise do Vodňan. Ubytoval se v městečku Abbeville, kde je zachována stará gotická katedrála. Zeyer navštívil i místní obchůdek se starožitnostmi a srovnána ceny s předraženou Paříží.

Heritesovi často doporučoval, aby si cestu do Francie také zkusil, aby navštívil Paříž a nechal se jejím kouzlem strhnout.

7.1.2 Z dopisů Karle Heinrichové

Tématicky blízké, ale formálně značně odlišné jsou dopisy adresované blízké přítelkyni Karle Heinrichové. Jsou místy až patetické, avšak působí uhlazeněji než korespondence s Heritesem.

Příčinou občasné kritiky v dopisech byla Zeyerova finanční situace a vyšší životní náklady, které vyžaduje pobyt v Paříži.

Paříž a její obraz se v dopisech objevují jen zřídka, přesto velmi přesně korespondence vystihuje Zeyerovo roztrpčení, pramenící z přílišné drahoty. To, že není Paříž levné město, ovlivní Zeyerovo rozhodnutí déle zde nezůstat. A vrátí se do Prahy. Zeyer často píše, že se vše rozhodne až v dalších měsících a dodává, že netuší, zda se toho dožije.

Z dopisů Karle je ale také patrné okouzlení Paříží, domnívá se, že ve srovnání s Prahou, je v ní život. Přijde mu energická, jako stvořená pro básníky. Celá Francie se mu zdá být sladkou zemí.

„ Francie má takovou lahodu a sladkost ve tváři, aspoň na severu. Jih je prý trochu africký. Na krajinách zdejších leží takový jemný, stříbrný závoj. Je to „la douce France“, jak ji už v nejstarších zpěvech nazývají. Ale ta melancholie jihočeská mluví přece ještě více k mému srdci.“ (J. Louženský /ed./, 2001, s. 32)

7.2 Julius Zeyer a Praha

Zeyer chová velmi rozporuplný vztah k Praze. Vedle nezřízeného obdivu k rodnému městu a jeho historii objevují se mnohem častěji kritické výhrady především ke zdejšímu životu. V dopisech kritizuje v maloměšťáctví, ale zároveň také vytýká vládě nedostatečný zájem o národ a jeho dějiny.

O své pocity, dojmy i kritické připomínky se dělí opět s Františkem Heritesem (dopisy z roku), Karlou Heinrichovou a k adresátů nově přibyl sochař František Bílek.

7.2.1 Z dopisů Františku Heritesovi

Konkrétní podobu dostává Zeyerův nevyjasněný vztah k Praze v korespondenci s Heritesem (z let 1887–1888).

Zeyera přestal pobyt v Praze těšit. Město mu připadalo příliš hlučné, nelíbila se mu pražská společnost. Chtěl pracovat někde na venkově, ale byl v zajetí města. Netěšila ho divadla, nerad se setkával se svými přáteli. Julius Zeyer se začínal uzavírat do sebe a Praha mu představovala svět, kde by nerad zůstával.

Pokud si ale vzpomeneme, jaký vztah k Praze měl v dřívějších letech a jaký známe i z jeho děl, je jasné, že k Praze tehdy cítil obdiv a úctu. Město naplňovalo jeho sen o místě, kde se odehrávaly dějiny. Jak však autor stárne, město pro něho ztrácí kouzlo. Zeyer dokonce onemocní vysokými horečkami a to vše je podle něho důsledkem zkaženého ovzduší v Praze. Jeho jediným přáním, ke kterému se upíná, je přestěhovat se. Ve většině dopisů Františku Heritesovi najdeme Zeyerovu prosbu, aby ho přítel z prokleté Prahy vysvobodil.

7.2.2 Z dopisů Františku Bílkovi

Jistá nevyrovnanost a kolísavost v citech charakterizují dopisy Františku Bílkovi z roku 1897. Autor v nich Praze vytýká, že je svým způsobem života špatným příkladem ostatním městům.

Na jedné straně Zeyer touží usadit se, zůstat na jednom místě, jímž by měla být Praha. Na druhou stranu však po delším pobytu odsud rychle prchá. Praha má pro něj své kouzlo, ale má pocit, že lidé, co v ní žijí, jeho kouzelný dojem ruší. Připadá si přehlížený a odstrkovaný. Jeho srdce nezanevře jen na Pražany, ale i na samu Prahu. Vytýká jí bujarost, přetvářku a bojácnost. On jako básník se zde cítí ztracen. Obklopuje ho v Praze prázdnota, není schopen tvořit. Město ho dusí, a přitom od dětství o ní snil. Vymýšlel si celé fantastické příběhy o královském městě, ale marně v ulicích své ideály hledal. Z Prahy vymizely hrdost a sláva, na jejich místo nastoupila poníženost. Nelíbí se mu, jak Vídeň s Prahou zachází, jak je vůči ní bezohledná. Proto uvítá jakoukoliv příležitost z ní utéct. Dokonce i navštíví Bílka v jeho domečku v Chýnově.

„ Co se v Praze dalo, rozčilovalo mě nesmírně. Kdy se bůh nad námi smiluje? Což jsme věčně určeni snášet křivdy? Můžem říci jako v žalmu, že nás dal bůh co podnož nepřátelům našim! Je to kruté chtít milovat, a musit nenávidět!“

(J.R. Marek /ed./, 1948, s. 97)

Přesto Zeyer na Prahu nezanevřel úplně. Dva roky před svou smrtí, když ještě podnikl cesty do ciziny, chtěl navštívit i Prahu. O své touze psal Františku Bílkovi. Ví a cítí, že už mu mnoho času nezbývá, nechce odejít, aniž by se s Prahou rozloučil.

7.3 Julius Zeyer a Vodňany

„ Mám zase jednou nehoráznou chuť odstěhovat se z Prahy na ves. Víš, mít tak malý, prostý domek, zařízený útulně s komfortem při vší jednoduchosti, míti tak malou, selskou zanedbávanou zahradu, straé švestky v ní, a vysokou trávu, a jabloně až by byla šerá, to vše aby leželo nedaleko jasné vody, malé říčky, kde by bylo krásné koupání, pak hodně staré hluboké lesy v nejbližším okolí – to by byl vrchol mých přání!“

(J. Louženský /ed./, 2001, s. 19)

Poslední z dopisů, které jsem se pokusila charakterizovat, se týkají Zeyerova vztahu k Vodňanům. Zařazuji tuto část zcela záměrně, i když samozřejmě Vodňany nejsou metropolí, ale nepříliš známým jihočeským městem. Věnuji jim pozornost také proto, že život je zde Zeyerovi blízký a že okolí i město mají na něho zklidňující vliv. Našel zde, co si přál. Až nekritický obdiv k městu sdílí se dvěma ženami – již jmenovanou přítelkyní Karlou Heinrichovou a ženou, již byl Zeyer dlouholetou láskou, Zdenkou Braunerovou.

Vodňany jsou také jedním ze zásadních témat dopisů, které Zeyer psal Bílkovi i příteli Heritesovi.

Zatímco u dopisů s ženami jsou jen obdiv a sdělení o tom, jak a čím bude jeho nový domov zařízen, Bílkovi píše o kráse mariánského kostelíka na Lomci, zve jej na návštěvu a slibuje zaslat po dokončení Tři legendy o křížku.

Julius Zeyer si Vodňany zamiloval. Staly se mu zdrojem inspirace pro psaní děl, jejich obraz najdeme nejednou v jeho prózách. Dobrý čtenář ví, že nikde o nich nemluví přímo, že je musí hledat pod jinými jmény.

Potřeboval být ujišťován o správném rozhodnutí, a to i přesto že o nutnosti odejít z Prahy byl již pevně přesvědčen. Jeho nároky nejlépe splňoval najatý dům U Čápů¹, který se nachází nedaleko náměstí, za hradebním příkopem. Tento dům mu najal František Herites. Harmonie a dobrá atmosféra města daly vzniknout románu Jan Maria Plojhar.

V úvodním citátu z dopisu Karle Heinrichové Zeyer zřetelně zformuloval své požadavky na bydlení mimo Prahu. Byl to člověk velmi náročný a vybíravý a ukázat mu byt, který by odpovídal jeho představám a nárokům, vyžadovalo značné úsilí, Zeyer si však malé jihočeské město Vodňany hned oblíbil.

7.3.1 Z dopisů Karle Heinrichové

V červenci roku 1887 Zeyer ve Vodňanech již bydlil a ihned se se svými dojmy svěruje příbuzné a přítelkyni Karle Heinrichové. Nový byt dokonce předčil jeho očekávání. Zatím působí trochu smutně, ale spisovatel čeká, že v nejbližší době za

¹ Pamětní deska, která připomínala zdejší pobyt Julia Zeyera, byla na dům instalována již v roce 1905. Od roku 1935 vlastnil dům Řád školských sester, které nad pamětní desku umístily sochu Panny Marie. Při nástupu komunistů však byl řád z domu vykázan a s ním zmizela i soška. V současné době je zde škola pro postižené děti. Rok po pádu komunistické vlády se soška na své místo vrátila.

ním přivezou nábytek a už se zde bude cítit jako doma. Dočasný příbytek mu připadá přepychový, po Praze chtěl mít hlavně klid a úplně obyčejný pokojík. Ale ve Vodňanech se mu dostalo hned dvou pokojů a on sám byt hodnotil velmi kladně. Krásný výhled je mu dražší než bohatý interiér. Zeyer se zbavil potřeby vlastnit hmotný majetek. A více si váží hezkých dnů než drahých věcí.

Humorně popisuje své přítelkyni činnost, které se začal učit. Na stará kolena, jak sám píše, se začal učit plavat. Zalíbilo se mu to a chodil poctivě trénovat, kdykoliv počasí jen trochu dovolilo. Velmi si stěžoval, když nadešel podzim a on plavání musel zanechat.

7.3.2 Z dopisů Františku Heritesovi

První korespondence, kterou Zeyer s Heritesem vedl o městě, se týkala podnájmu, který spisovatel chtěl ve Vodňanech získat. Neměl však sám čas něco si shánět a tímto úkolem pověřil svého přítele, vodňanského rodáka Františka Heritese. Lékárník se svého úkolu zhostil výborně a brzy již v dopise do Prahy oznamuje Zeyerovi, že dům našel. Přidává také, že on sám i rodina se na jeho příjezd velmi těší. Žádaný dům je však zatím obydlen, a tak se Zeyer může nastěhovat do domu U Čápů až koncem září 1890. Velmi podrobně Herites líčí Zeyerovi, jak bude jeho vodňanský podnájem vypadat. Zeyera zajímá také finanční stránka, a i to je často předmětem jejich korespondence. Mimo domu U Čápů nabízí Herites ještě další podnájmy, které už ale nejsou tak výhodné. Všechny tyto podnájmy byly v centru města, jeden dokonce na náměstí, nemají žádnou vyhlídku než do ulice a nacházejí se v poměrně rušné lokalitě. Píše, že v těchto domech je ochoten přebývat, ale pouze dočasně, než se pokoje v domě U Čápů úplně uvolní.

V době, kterou Herites tráví mimo Prahu, zahrnuje ho jeho přítel Zeyer podrobnými informacemi, co se ve Vodňanech děje, jak se mu zde líbí a jak se mu zde literárně daří. Největší radost měl z příjezdu kočovných divadelních společností, které oživují jinak poklidné městečko. Jejich představení bývá pod širým nebem a Zeyer je jejich pravidelným návštěvníkem. Potěšení z kulturního zážitku je u Zeyera ještě umocněno, když ředitel divadelní společnosti za ním přijde se žádostí, aby směli hrát jednu z jeho her.

7.3.3 Z dopisů Františku Bílkovi

„ Došli na Lomec na hřbitov. Zeyer prohodil: „ Zde chci býti jednou pochován.“ Bílek ukázal na cestu: „ Já zde, kde se šlape.“ Zeyer: „ Abyste věděl, že jsem měl tutéž myšlenku“ – a poslal Tři legendy o krucifixu. Tři legendy o krucifixu vyšly v Lumíru v roce 1892, knižně 1895. Zeyer vepsal do knihy věnování: Milému Frant. Bílkovi, na památku naší procházky na hřbitůvek v „Lomci“.“ (J. Louženský /ed./, 2001, s. 43)

Zeyer líčí své dojmy z Vodňan, srovnává je s Prahou a nemůže si je vynachválit. Prý ho nikdo nebrzdí v literárním rozletu, nejsou zde lidé, kteří mu jeho spisovatelskou slávu závidí. Doporučuje každému pobyt na malém městě, neboť podle jeho mínění je to nejlepší lék na uklidnění duše.

7.3.4 Z dopisů Zdence Braunerové

Zeyer se v dopisech psaných této ženě nechává unášet city. Líčí až přehnaně všechny dojmy, které zatím ve Vodňanech získal. Vše se mu zdá být krásné a bezchybné. Neubrání se srovnání s hlavním městem, které z něho vychází jako poraženec. Často opět obrací pozornost na své místo nejmilejší, na malý kostelík na Lomci, který přitahuje svou jemnou až exotickou krásou. Podrobně popisuje všechny výlety, které tam podnikal. Ale nejraději vzpomíná na ten první, kdy toto místo v lesích teprve objevil. Když došel ke kostelíku, chytila ho bouře a musel se do kostelíka schovat. Zeyer vždy tíhne k mystice a v kostelíku měl pocit, že se okolo něj děje něco tajemného a on je toho součástí.

„ Byli jsme více než půl hodiny uvěznění v té kapliče, sami, v soumraku, vítr a stromy hučely, blesky letěly kolem oken, okna řinčela a déšť šuměl. Bylo to čarokrásné, mystické, kouzelné. Pak šli jsme v dešti (nepřestával) na hřbitůvek, v těch šlojířích vodních, padajících neustále s nebe, byl ještě krásnější než v slunci. Byli jsme unešeni.“

(J. Louženský /ed./, 2001, s. 43)

Závěr

Julius Zeyer byl emotivně založený člověk, který se nechal často a rád unést svými pocity. Jeho touha najít ideální místo, kde by se skloubila historie, mystika, poezie a klid, ho hnala do stále více a více horečnatých cest. Nevydržel nikde moc dlouho, vždy ho na místech, jako je Paříž nebo Řím, přepadávaly chmurné myšlenky, zda udělal dobře, když odešel z Prahy. Město si ve vzdálené cizině zidealizuje, ale je pak zklamán, když najde doma něco jiného, než očekával. Až ke konci svého života našel vytoužený klid ve Vodňanech, ale tento požitek mu nebyl dovolen tak dlouho, jak by si spisovatel přál.

Tato nutková touha se odráží pak i v Zeyerových dílech. Často se ztotožňuje se svými hrdiny, vkládá do nich kus sebe. Hlavně z hlediska vztahů k daným metropolím. V jejich zobrazení je Zeyer subjektivní, snaží se město popsat velmi detailně, se všemi negativy, které v nich nachází. Neodpouští si především popisy jednotlivých sakrálních památek a architektonicky zajímavých staveb. Charakteristické je pro něj přepisování barev jednotlivým místům, vždy podle atmosféry, kterou město má.

Ve své korespondenci už objektivní není, většinou /až na malé výjimky/ píše o svých cestách a zážitcích jen pozitivně.

Ve své práci jsem se pokusila dokázat, jak moc je Julius Zeyer v zobrazování měst subjektivní. V kapitolách, které analyzovaly jednotlivé metropole, jsem záměrně citovala z ukázek, které dokládají mé předchozí tvrzení.

Cílem práce bylo zjistit propojenost Zeyrova osobního života s jeho postavami a s viděním měst. Ve většině případů odpovídají spisovatelovy dojmy, zážitky a pocity z místa vnímání hlavní postavy. Jenotlivé kapitoly byly záměrně rozděleny podle metropolí, na které Zeyer obracel svou pozornost. Výjimku tvoří kapitola o Vodňanech, které nejsou velkým evropským městem, ale pro Zeyera jsou důležité.

Dostupnost literatury byla výborná, problém se objevil pouze u korespondence. V ní, vzhledem k četnosti Zeyerových dopisů, jsem musela vybrat pouze některé z nich, jenž nejlépe ilustrují Zeyerovův vztah k městům

Obrazy evropských měst v Zeyrových dílech jsou věrným odrazem autorova vlastního vnímání.

Resumé

Julius Zeyer autobiograficky zobrazuje ve svých dílech evropské metropole. Své dojmy promítá do vnímání hlavní postavy. Jeho popisy jsou ovlivněny cestami, jež podnikl.

Autor se snaží ve svých prózách vystihnout dobovou atmosféru, zobrazuje města tak, jak je spatřil při svých pobytech v dané lokalitě. Avšak jak je reálný v Římě a Petrohradu, tak je subjektivní v Paříži, kterou líčí jako město fantazijní.

Zeyer se snaží čtenáři předložit ucelený obraz místa, upozorňuje hlavně na výtvarné umění a architekturu. Popisy jsou velmi detailní a často mohou nahrazovat turistický plánec.

Spisovatelovy cesty po Evropě nikdy nebyly jednoduché, přesto řadu dalších osobností svými sugestivně líčenými dojmy z cest podnítil k návštěvě evropských měst.

Resumé in English

Julius Zeyer depicts European cities in his autobiographical work. He projects his impressions into perception of the main character. His descriptions are influenced by the journeys, which he undertook.

The author attempts to capture the historical atmosphere in his novels, he shows the cities in the same way as he could see during his stay in the region. Although he is realistic about Rome and St Petersburg, he is subjective about Paris, which is depicted to be the city of fancy.

Zeyer is trying to present a comprehensive picture of the place focusing mainly on art and architecture. Descriptions are very detailed and can often replace a tourist map.

Author's trips to Europe were never easy, however many other personalities were inspired to see European cities by his vivid impressions from his journeys.

Klíčová slova

- architektura
- autobiografické prvky
- dílo Dům U Tonoucí hvězdy
- dílo Jan Maria Plojhar
- dílo Novelly II.
- dílo Olgerd Gejštor
- dílo Ondřej Černyšev
- evropská města: Paříž, Petrohrad, Praha, Řím a Vodňany
- historický vývoj zemí
- Julius Zeyer

- malířské umění
- novela
- obrazy měst
- román
- sakrální památky
- Zeyerova korespondence

Key words:

- architecture
- art
- autobiographical elements
- description of European cities
- European cities: Paris, Prague, Roma, Sankt Petersburg
- historical development of countries
- novel
- religious sights
- work Dům U Tonoucí hvězdy

- work Jan Maria Plojhar
- work Novelly II.
- work Olgerd Gejštor
- work Ondřej Černyšev
- Zeyer's correspondence

Prameny a literatura

a) primární

- HERITESOVÁ B /ed./.: *Přátelé Zeyer – Herites /Vzájemná korespondence/*. Politika, Praha 1941.
- JURČINOVÁ, E.: *Julius Zeyer: život českého básníka*. Topičova edice, Praha 1941.
- KVAPIL, J. Š.: *Gotický Zeyer*. Nakladatel Václav Petr, Praha 1942.
- LOUŽENSKÝ, J /ed./.: *Julius Zeyer 1841 1901 2001*. Městská knihovna ve Vodňanech, Vodňany 2001.

- MAREK, J. R. /ed./: *Básník a sochař /Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896 – 1901/*. Za Svobodu, Praha 1948.
- SAK, R.: *Salon dvou století /Anna Lauermannová – Mikschová a její hosté/*. Paseka, Praha – Litomyšl 2003.
- STEJSKALOVÁ, A.: Cesty do Ruska. In: *Filologické studie XII*. Vyd. Univerzita Karlova, Praha 1984, s. 7-45.
- VLČEK, T./ed./: *Julius Zeyer. Texty Sny Obrazy*. ERM, Písek 1997.
- VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*. Česká grafická akciová společnost Unie, Praha 1908.
- ZEYER, J.: *Ondřej Černyšev*. Česká grafická akciová společnost Unie, Praha 1902.
- ZEYER, J.: Darija. In: *Novelly II*. Česká grafická akciová společnost Unie, Praha 1907.
- ZEYER, J.: *Olgerd Gejstor*. Státní nakladatelství dětské knihy. Praha 1959.
- ZEYER, J.: *Dům U Tonoucí hvězdy*. Československý spisovatel, Praha 1972.
- ZEYER, J.: *Jan Maria Plojhar*. Lidové noviny, Praha 2001.

b)sekundární

- FREGOLENTOVÁ, A.: *Ermitáž. Sankt Peterburk*. Knižní klub, Euromedia Group, Praha 2005.
- GOMBRICH, E. H.: *Příběh umění*. Argo, Praha 2006.
- KOCH, W.: *Evropská architektura /Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost/*. Universum, Euromedia Group, Praha 2008.
- LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. A KOL.: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Lidové noviny, Praha 1998.
- MOCNÁ, D., PETERKA, J. A KOL.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.

c) odkazy k poznámkovému aparátu:

- http://cs.wikipedia.org/wiki/Soloveck%C3%A9_ostrovy 8.6. 2010
- <http://leccos.com/index.php/clanky/zeyer-julius> 8.6.2010
- <http://www.cesky-jazyk.cz/ctenarsky-denik/dante-alighieri/bozska-komedie.html>
8.6. 2010
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Vojt%C4%Bch_N%C3%A1prstek 12.6. 2010
- <http://www.zona10.cz/palazzo-barberini> 12.6.2010
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Petrohrad> 12.6.2010
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_VI._Antonovi%C4%8D 12.6.2010
- <http://mesta.orbion.cz/pariz/ostrovy/> 12.6.2010
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Thomas_de_Quincey 13.6.2010